

KS. JAN PASIERBEK

ORGANIZACJA SĄDOWNICTWA KOŚCIELNEGO W METROPOLII KRAKOWSKIEJ (1925—1975)

WSTĘP

Niniejszy artykuł¹ zmierza do ukazania organizacji sądownictwa kościelnego metropolii krakowskiej w pierwszym pięćdziesięcioleciu jej istnienia, stanowiącym, jak się wydaje, ciekawy okres w życiu Kościoła tej prowincji.

W latach 1925—1975 miało miejsce wiele wydarzeń społecznych, religijnych i politycznych, które wywarły duży wpływ na sądownictwo kościelne w metropolii krakowskiej. W dniu 10 lutego 1925 r. został zawarty konkordat między państwem a Kościołem. W tym samym roku 28 października powstała nowa prowincja kościelna, metropolia krakowska, a wraz z nią dwie nowe diecezje: częstochowska i katowicka. Po 20-letnim okresie niepodległości Polska w czasie drugiej wojny światowej znalazła się pod okupacją, tym razem hitlerowskich Niemiec. Kościół metropolii krakowskiej dzielił wówczas z całym narodem trudy walki o wolność, polskość, wiarę i kulturę narodową. Na ostatnie lata tego pięćdziesięciolecia przypada wreszcie Sobór Watykański II, a po nim wydarzenie, bezpośrednio już związane z sądownictwem kościelnym, a mianowicie reforma prawa kanonicznego.

Nieco światła na problem organizacji sądownictwa kościelnego w metropolii krakowskiej rzucił ks. dr Józef Glemp w swym artykule o sądownictwie kościelnym w Polsce w latach 1945—1970², ale zagadnienia nie wyczerpał, ograniczył się bowiem tylko do omówienia sytuacji w latach 1945—1970, a ponadto w stosunku do sądownictwa metropolii krakowskiej nie uwzględnił wszystkich dokumentów.

Najważniejszym źródłem do poznania organizacji tego sądownictwa

¹ Artykuł jest częścią pracy doktorskiej pisanej na seminarium prawa kanonicznego w Krakowie pod kierunkiem ks. doc. dra hab. Tadeusza Pieronka.

² *Polskie sądownictwo kościelne w latach 1945—1970*, „Prawo Kanoniczne”, 14 (1971), nr 3—4, 168—226.

były nie przebadane dotąd materiały archiwalne, zachowane bądź to w archiwach sądowych, kurialnych, bądź też diecezjalnych. Przeważnie są to dokumenty dotyczące sądownictwa kościelnego w metropolii krakowskiej wydane przez Stolicę Apostolską, Prymasa Polski, działającego w tej dziedzinie na mocy specjalnych uprawnień otrzymanych od Stolicy Apostolskiej oraz dokumenty wydane przez poszczególnych ordynariuszów — sufraganów krakowskich. Dokumenty te, jako podstawowe, zostały w całości w formie aneksu przytoczone na końcu artykułu.

SYTUACJA SĄDOWNICTWA KOŚCIELNEGO NA TERENACH OBECNEJ METROPOLII KRAKOWSKIEJ PRZED ROKIEM 1925

Biskupstwo krakowskie, mocą dekretu papieża Leona XIII „*Sanctae Apostolicae Sedis*” z dnia 20 stycznia 1880 r., zostało poddane w bezpośrednią zależność od Stolicy Apostolskiej³.

Zgodnie z kan. 285 oraz 1594, § 3 ordynariusz krakowski, po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r., winien był wybrać na drugą instancję dla spraw rozpatrywanych przez swój sąd, trybunał metropolity poznańskiego i gnieźnieńskiego⁴. Jednakże 27 listopada 1918 r. biskup krakowski Adam Stefan Sapieha zwrócił się do Stolicy Apostolskiej z prośbą, aby drugą instancją dla jego trybunału mógł być sąd diecezjalny biskupa tarnowskiego. W uzasadnieniu swej prośby podał trudności skontaktowania się z Poznaniem⁵. Kongregacja Konsystorialna w piśmie z dnia 13 stycznia 1919 r. ustosunkowała się pozytywnie do prośby ordynariusza krakowskiego i wyraziła na jego sugestię zgodę, dając jednak zastrzeżenie: „do czasu aż znikną trudności natury politycznej, kiedy wyczerpie sobie sąd pobliskiego metropolity, zgodnie z kan. 285”⁶.

Trudności o których pisał biskup Sapieha w 1918 r. zniknęły za kilka lat i dlatego w dniu 16 marca 1924 r. zwrócił się on znowu do Stolicy Apostolskiej, aby teraz, już zgodnie z postanowieniami Kodeksu, trybunałem drugiej instancji dla Krakowa został wyznaczony sąd metropolity

³ Fijałek J., *Biskupstwa rzymsko-katolickie w Rzeczypospolitej Polskiej w 1918 r.*, „*Nowa Polonia Sacra*”, (1928), 333. Bezpośrednia zależność biskupstwa krakowskiego od Stolicy Apostolskiej trwała do chwili wydania bulli „*Vixdum Poloniae unitas*” z dnia 28 października 1925 r.

⁴ Fijałek J., dz. cyt., 333: Bulla papieża Piusa VII „*De salute animarum deque catholicae religionis incremento*” z dnia 16 VII 1821 powołała do życia metropolię gnieźnieńską i poznańską, która posiadała tylko jedną sufraganię: biskupstwo chełmińskie. Od 1921 stanowiła jedno arcybiskupstwo i posiadała jednego wspólnego arcybiskupa metropolite, który rezydował w Poznaniu.

⁵ Archiwum Sądu Metropolitalnego w Krakowie (cyt. ASM), Trybunał II Instancji, t. II, pismo nr 644/18.

⁶ ASM, Trybunał II Instancji, t. II, pismo nr 4408/18: Pieronek, s. 146: Niektórym arcybiskupom podległym bezpośrednio Stolicy Apostolskiej, papież zezwolił, aby wybrali sobie jako trybunał drugiej instancji sąd pobliskiego arcybiskupa bezpośrednio podległego Stolicy Apostolskiej lub innego ordynariusza miejsca według własnego uznania.

poznańskiego i gnieźnieńskiego. Odpowiedź Kongregacji Konsystorialnej nadeszła już 15 kwietnia tego samego roku i brzmiała: „iuxta preces”⁷.

Trybunał poznański pełnił dla sądu krakowskiego obowiązki drugiej instancji do czasu drugiej wojny światowej. Zaznaczyć należy, że trybunał biskupa krakowskiego w tym okresie był tylko sądem dla spraw małżeńskich. Jego pełna nazwa brzmiała: „Iudicium Episcopale delegatum pro causis matrimonialibus”⁸. Zresztą można się o tym przekonać przeglądając pozostałe w archiwum z tego okresu sprawy: oprócz spraw o nieważność małżeństwa, o dyspensę od małżeństwa niedopełnionego oraz licznych spraw o separację małżeńską, żadnych innych tam nie znajdujemy.

Po przeprowadzeniu plebiscytu na Spiszu i Orawie przyznano Polsce w dniu 20 lipca 1920 r. część terenów spornych z Czechosłowacją, które pod względem kościelnym obejmowały dekanat spiski i orawski. Po włączeniu tych terenów do Polski, Stolica Apostolska utworzyła z nich administrację apostolską, a jej zarząd powierzyła ordynariuszowi krakowskiemu. Stąd też sąd kościelny w Krakowie obejmował odtąd swoją jurysdykcją nie tylko teren diecezji krakowskiej, ale także powstałą na Spiszu i Orawie administrację apostolską⁹.

W przeciwieństwie do trybunału krakowskiego, sąd kościelny w Kielcach oraz w Tarnowie, był sądem dla wszystkich spraw podlegających jurysdykcji kościelnej z wyjątkiem tych, które sobie biskup wyraźnie zastrzegł. Podobnie jak w Krakowie, w sądach tych urząd oficjała złączony był w jednej osobie z urzędem wikariusza generalnego. Zachowane z tego okresu rejestry spraw sądowych świadczą, że ilość rozpatrywanych spraw była bardzo mała, w takim zaś wypadku kan. 1573, § 1 dopuszcza możliwość złączenia urzędów oficjała i wikariusza generalnego w jednej osobie.

Sąd Biskupi w Kielcach przysyłał sprawy wymagające rozpatrzenia w drugiej instancji do Sądu Metropolitalnego w Warszawie¹⁰, natomiast Sąd Biskupi w Tarnowie do Sądu Metropolitalnego we Lwowie¹¹. Przed

⁷ ASM, Trybunał II Instancji, t. II, pismo nr 483/24.

⁸ *Elenchus Venerabilis Cleri Dioeceseos Cracoviensis pro anno 1920*, Cracoviae 1920, 8: Sąd biskupa krakowskiego w tym czasie posiadał ośmiu sędziów, dwóch obrońców węgla, dwóch notariuszów oraz promotora sprawiedliwości. Jego prezesem i oficjałem był biskup Anatol Nowak; ASM, Akta personalne, t. I, 3: W dniu 8 października 1924 r. sąd diecezjalny w Krakowie otrzymał wiceoficjała w osobie ks. dra Jana Korzonkiewicza.

(Rocznik diecezjalny, bez względu na to jaką posiadał nazwę w danej diecezji oznaczony będzie skrótem: Roczn. diec. natomiast diecezja, której dotyczy, skrótem: Cz. — częstochowska; K. — kielecka; Kr. — krakowska; Kt. — katowicka; T. — tarnowska).

⁹ *Roczn. diec. Kr.*, 1920, 9; Kumor B., *Granice metropolii i diecezji polskich*, „Archiwa, Biblioteki, Muzea”, 22 (1971), 363.

¹⁰ Czernicki Z., *Schematyzm Kościoła Rzymsko-Katolickiego Rzeczypospolitej Polskiej* (stan z 1 I 1925), Kraków, wyd. I, 47.

¹¹ Czernicki Z., *Schematyzm Kościoła...*, 153.

powstaniem metropolii krakowskiej sąd w Kielcach miał siedmiu sędziów, jednego obrońcę wężła oraz jednego notariusza¹², sąd zaś w Tarnowie dziesięciu sędziów, dwóch obrońców wężła oraz dwóch notariuszy, nazywanych sekretarzami¹³.

Terytorium, które w 1925 roku weszło w obręb diecezji częstochowskiej, należało poprzednio do diecezji wrocławskiej. Ze względu na dużą rozległość diecezji biskup wrocławski Kazimierz Zdzitowiecki podzielił ją w dniu 20 listopada 1918 r. na trzy oficjalaty: oficjalat generalny, czyli wrocławski oraz dwa oficjalaty foralne: kaliski i częstochowski. Od 1919 zamieszkał na stałe w Częstochowie biskup pomocniczy wrocławski Władysław Krynicki, który był dla tej części diecezji wrocławskiej wikariuszem generalnym oraz oficjałem sądu¹⁴. Sąd ustanowiony w Częstochowie rozpatrywał sprawy z terenu oficjalatu częstochowskiego, a jego pełna nazwa brzmiała: „Iudicium Succurrere Częstochoviensi”¹⁵. Oficjalemu sądu pomocniczego w Częstochowie w sprawowaniu władzy sądowej pomagało sześciu sędziów¹⁶. Ponieważ diecezja kalisko-kujawska, czyli wrocławska, pod względem administracji kościelnej należała do metropolii warszawskiej, tam więc sąd pomocniczy w Częstochowie kierował sprawy wymagające rozpatrzenia w trybie apelacyjnym¹⁷.

W związku ze zmianami politycznymi, jakie zaszły w latach 1920—1922, uległa również zmianie i administracja kościelna na terenach Polski. Z chwilą przydzielenia Polsce w 1920 Śląska Cieszyńskiego ordynariusz wrocławski kardynał Bertram utworzył w Cieszynie wikariat generalny dla polskiej części Śląska Cieszyńskiego. Władzę zaś przekazał swojemu wikariuszowi generalnemu, którym początkowo był ks. Jerzy Sikora, a nieco później ks. Jerzy Kolek¹⁸. Zaraz po utworzeniu wikariatu generalnego został powołany w Cieszynie sąd duchowny, na czele którego stanął ks. Jerzy Kolek, pełniący równocześnie obowiązki wikariusza generalnego ordynariusza wrocławskiego. Obowiązki notariusza sądowego pełnił kanclerz kurii cieszyńskiej ks. Wilhelm Kasperlik¹⁹. Nie można niestety stwierdzić, jakie sprawy rozpatrywał ten sąd, jego akta bowiem zginęły przy likwidacji wikariatu generalnego w Cieszynie²⁰.

¹² *Rocz. diec. K.*, 1925, 13.

¹³ *Rocz. diec. T.*, 1925, 8.

¹⁴ Związek J., *Powstanie diecezji częstochowskiej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne”, II (1974), 271.

¹⁵ *Catalogus Ecclesiarum et utriusque Cleri tam Saecularis quam Regularis dioeceseos Vladistaviensis seu Calisiensis pro anno 1923*, 2.

¹⁶ Tamże, 3.

¹⁷ Czernicki, *Schematyzm Kościoła...*, 45.

¹⁸ Kumor, *Granice metropolii i diecezji...*, 374.

¹⁹ Czernicki, *Schematyzm Kościoła...*, 277.

²⁰ Archiwum Sądu Biskupiego w Katowicach (cyt. ASBKt), Skupin K., *Kronika Sądu Biskupiego w Katowicach* (maszynopis), 12: Akta sądu kościelnego w Cieszynie po likwidacji wikariatu generalnego w Cieszynie zostały ulokowane na probostwie w Imielinie i tam przez pożar razem z plebanią zostały zniszczone.

Również w związku ze zmianami politycznymi na Górnym Śląsku powstała administracja apostolska Górnego Śląska. Załatwienie sprawy Górnego Śląska w traktacie wersalskim nie zadowoliło Polski, co spowodowało wybuch pierwszego powstania górnośląskiego w dniach 16—17 sierpnia 1919 r. Powstanie to zostało stłumione przez Niemców, ale w dniu 20 sierpnia 1920 wybuchło drugie powstanie. Jego rezultatem był plebiscyt, który odbył się w dniu 21 marca 1921, jego wynik był jednak korzystniejszy dla Niemców. Obawa przed niekorzystnym dla Polski podziałem Górnego Śląska wywołała w nocy z 2 na 3 maja 1921 trzecie powstanie śląskie. Po tym powstaniu, Rada Ambasadorów w dniu 20 października 1921 podzieliła Górny Śląsk na dwie części: polską i niemiecką. Polsce przyznano powiaty: katowicki, pszczyński, chorzowski, rybnicki oraz część powiatu tarnogórskiego, lublinieckiego, raciborskiego, zabrzańskiego i gliwickiego. W związku z tymi zmianami politycznymi ordynariusz wrocławski utworzył w dniu 21 października 1921 delegaturę biskupią dla polskiej części Górnego Śląska. Jurysdykcję kościelną w tej delegaturze powierzył ks. Janowi Kapicy. Rząd polski nie wyraził jednak zgody na tego rodzaju rozwiązanie. Papież Pius XI dekretem Kongregacji Konsystorialnej „*Sanctissimus Dominus noster*” z dnia 7 listopada 1922 utworzył administrację apostolską z polskiej części Górnego Śląska, która w latach 1924—1925 obejmowała 14 dekanatów. Rządcą nowej jednostki administracyjnej został ks. August Hlond, inspektor wiedeńskiej prowincji Salezjanów²¹.

Nowo mianowany administrator apostolski już w dniu 28 lutego 1923 erygował swój własny trybunał pierwszej instancji. Powołując do istnienia trybunał pierwszej instancji zamianował oficjała, sześciu sędziów prosynodalnych, obrońcę węzła małżeńskiego oraz notariusza²².

W dniu 23 marca 1923 r. papież Pius XI dekretem wydanym przez Kongregację Konsystorialną ustanowił trybunałem drugiej instancji dla

²¹ AAS 14 (1922), 598; Kumor, *Granice metropolii i diecezji...*, 373, Maroń F., *Historia diecezji katowickiej*, „*Nasza Przeszłość*”, 44 (1975), 27; *Polski Słownik Biograficzny*, t. IX, 545—46.

²² „*Rozporządzenia Administracji Apostolskiej Górnego Śląska*”, 1 (1923), nr 1, 3: Na stanowisko oficjała administrator apostolski powołał ks. Józefa Kubisa, dziekana na Załężu.

Sędziami prosynodalnymi zostali:

ks. Paweł Czaja, proboszcz w Królewskiej Hucie,

ks. Paweł Pittach, proboszcz w Kochłowicach,

ks. Wawrzyniec Pucher, proboszcz w Małej Dąbrówce,

ks. Paweł Sigulla, proboszcz w Orzgowie,

ks. Franciszek Strzyż, proboszcz w Goduli,

ks. Ludwik Wojciech, proboszcz w Katowicach.

Obrońcą węzła małżeńskiego i rzecznikiem sprawiedliwości został zamianowany ks. dr Teodor Kubina, proboszcz mariackiego kościoła w Katowicach. Notariuszem natomiast ks. Jan Jarczyk; Por. Skupin K., *Kronika Sądu Biskupiego w Katowicach*, 2.

spraw sądzonych przez sąd kościelny administracji apostolskiej Górnego Śląska, sąd metropolity gnieźnieńskiego i poznańskiego ²³.

POWSTANIE METROPOLII KRAKOWSKIEJ W 1925 R. I NOWA ORGANIZACJA
SĄDOWNICTWA KOŚCIELNEGO

Dążność do powstania w Krakowie metropolii zaznaczała się od kilku wieków. Zaznaczyła się ona już w drugiej połowie XII w. Bulla papieża Urbana III z dnia 4 lutego 1186 „In eminenti Sedis Apostolicae” zatwierdziła istniejący zwyczaj, przyznający biskupom krakowskim pierwsze miejsce po metropolicie gnieźnieńskim oraz wzięła katedrę krakowską pod specjalną opiekę Stolicy Apostolskiej. W XIII w. biskup krakowski Iwo Odrowąż prowadził spór z metropolitą gnieźnieńskim, o pierwsze miejsce po metropolicie. Ten bowiem wbrew przywilejowi papieskiemu opowiedział się za pierwszeństwem biskupa wrocławskiego przed biskupem krakowskim. W następstwie tego sporu biskup Iwo zaczął czynić starania w Rzymie o prawa metropolitalne dla Krakowa ²⁴.

W XIV w. kontynuował te starania biskup krakowski Jan Grot będąc dwukrotnie w kurii papieskiej w Awinionie. Starania jego nie zostały uwieńczone pomyślnym wynikiem. Jednak od papieża Benedykta XIII uzyskał dla siebie i swoich następców przywilej używania palusza przyśługującego metropolitom ²⁵.

W XV w. głównym promotorem metropolii w Krakowie był kanonik krakowskiej kapituły katedralnej Jan Długosz, który erekcję metropolii w Krakowie przypisywał Mieszkowi I oraz papieżowi Janowi XIII w 966 r. Zanik jej jednak nastąpił, jego zdaniem, po śmierci biskupa Arona na skutek zaniedbań następców na stolicy biskupiej w Krakowie. Uwzględniając fakt, że Kraków po unii Polski z Litwą stał się stolicą obydwu państw i prężnym ośrodkiem życia kulturalnego na środkową i wschodnią Europę, spodziewał się, że wreszcie któryś z biskupów krakowskich odzyska z powrotem utraconą godność metropolity ²⁶.

Okoliczności sprzyjających dążnościom do powstania w Krakowie metropolii było wiele. Między innymi ta, że był on siedzibą pierwszego w Polsce uniwersytetu. Nadto biskupi krakowscy, jako kanclerze królów i uniwersytetu, byli najbardziej wpływowymi osobistościami w państwie. Diecezja krakowska była przez długi okres jednym z najlepiej uposażonych biskupstw w Polsce.

W okresie niewoli narodowej szanse na stolicę metropolii w Krakowie prawie zupełnie zniknęły. Austria, która w rozbiorach zagarnęła Kraków,

²³ ASBKt, *Liber docum.*, t. I, 23.

²⁴ Kumor B., *Granice metropolii i diecezji*, 356.

²⁵ Tamże, 357.

²⁶ Tamże, 358.

choć zgodziła się na utworzenie w granicach dawnej diecezji krakowskiej nowych biskupstw w Tarnowie, Kielcach i Lublinie, to jednak nie podjęła żadnych zabiegów, zmierzających do utworzenia z Krakowa stolicy metropolitalnej²⁷.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r., szereg okoliczności znowu zaczęło przemawiać za utworzeniem w Krakowie metropolii i szanse Krakowa w tej dziedzinie wzrosły. Do wszystkich wspomnianych racji, przemawiających za powstaniem nowej prowincji kościelnej, doszedł teraz także osobisty autorytet biskupa krakowskiego Adama Stefana Sapiehy (1912—1951).

Na sesji episkopatu polskiego w Gnieźnie, odbytej w dniach 26—30 sierpnia 1919 r., polecono biskupowi podlaskiemu Henrykowi Przeździeckiemu przygotowanie ogólnopolskiego projektu reorganizacji struktury terytorialnej Kościoła w Polsce. W oparciu o te pełnomocnictwa biskup Przeździecki rozesłał w dniu 19 kwietnia 1920 r. do ordynariuszy Polski na ten temat ankiety²⁸.

Odpowiedziało spośród 19 ordynariuszy tylko 15, przy czym 10 było za utrzymaniem trzech dotychczasowych metropolii: gnieźnieńsko-poznańskiej, warszawskiej oraz lwowskiej. Pierwszym, który odpowiadając na ankietę biskupa Przeździeckiego wysunął postulat utworzenia metropolii w Krakowie, był biskup tarnowski Leon Wałęga (1901—1923). Proponował, aby do nowej metropolii krakowskiej zostały przydzielone jako sufraganie, diecezja tarnowska, kielecka oraz Śląsk Cieszyński, jeśliby został Polsce przyznany²⁹. Z podobną propozycją wystąpili również następujący biskupi: Augustyn Łosiński z Kielc, Zygmunt Łoziński z Mińska, Piotr Mańkowski z Kamieńca Podolskiego oraz Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki z Włocławka. Biskup krakowski Sapieha oraz biskup wileński Matulewicz nie życzyli sobie tworzenia metropolii w Krakowie i w Wilnie³⁰.

W 1924 r. rozpoczęto rozmowy między rządem polskim a Stolicą Apostolską na temat projektowanego konkordatu. W związku z tym odbywały się konferencje episkopatu Polski, na których sprawa utworzenia w Krakowie stolicy metropolitalnej bardzo się posunęła naprzód. Zebrana w dniu 2 i 3 lipca 1924 r. plenarna sesja Biskupów Polski na Jasnej Górze w Częstochowie w całości została poświęcona przedyskutowaniu projektu zmian w strukturze organizacyjnej Kościoła w Polsce. Biskup Henryk Przeździecki przedłożył wszystkim zebranym dotychczasowe projekty. W przeprowadzonym głosowaniu 25 uczestników sesji wypowie-

²⁷ Tamże, 359.

²⁸ Kumor B., *Projekty reorganizacji Kościoła Polskiego w latach 1918—1925*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, 8 (1975), 157.

²⁹ Kumor B., *Granice metropolii i diecezji...*, 359.

³⁰ Kumor B., *Projekty reorganizacji Kościoła...*, 159.

działo się za utworzeniem nowej prowincji kościelnej w Krakowie i Wilnie. W skład metropolii krakowskiej konferencja na Jasnej Górze proponowała włączyć: diecezje tarnowską, kielecką, nowo utworzoną diecezję częstochowską i katowicką oraz podniesioną do godności archidiecezji diecezję krakowską.

Zagadnieniem nowej organizacji terytorialnej Kościoła w Polsce zajmowała się również specjalna komisja powołana do opracowania podstawowych zasad konkordatu na czele z profesorem Władysławem Abrahamem i biskupem Adolfem Szelążkiem³¹. Projekt konferencji Biskupów Polski zebranych w Częstochowie został przyjęty przez wspomnianą komisję i wszedł w całości do konkordatu, który został zawarty między rządem Polski a Stolicą Apostolską w dniu 10 lutego 1925 r.³²

Zawarcie konkordatu było przewidziane przez Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r., która w art. 114 postanawiała: „Kościół rzymsko-katolicki rządzi się własnymi prawami. Stosunek Państwa do Kościoła będzie określony na podstawie układu ze Stolicą Apostolską, który podlega ratyfikacji przez Sejm”³³. Konkordat opierając się na tak zwanym „systemie koordynacji” regulował stosunek państwa do Kościoła, precyzował uprawnienia Kościoła, określał rozmiary kontroli wykonywanej przez władze państwowe nad samorządem Kościoła³⁴. Zobowiązywał on w art. XXVII Stolicę Apostolską do tego, aby w ciągu trzech miesięcy od jego wejścia w życie dokonała utworzenia i rozgraniczenia prowincji kościelnych oraz diecezji wyliczonych w art. IX.

Wywiązując się z tego obowiązku w dniu 28 października 1925 roku papież Pius XI wydał bullę „*Vix dum Poloniae unitas*” o nowym rozgraniczeniu diecezji obrządku łacińskiego w Państwie Polskim³⁵. Hierarchia Kościoła rzymsko-katolickiego w Polsce według postanowień tej bulii oraz art. IX konkordatu obejmowała pięć następujących prowincji kościelnych: gnieźnieńsko-poznańską, warszawską, wileńską, lwowską oraz krakowską.

Nowo utworzonej metropolii krakowskiej podporządkowała diecezję kielecką, którą równocześnie wyłączyła z metropolii warszawskiej, diecezję tarnowską, należącą do tego czasu do metropolii lwowskiej, nowo utworzone diecezje: katowicką i częstochowską oraz archidiecezję kra-

³¹ Wiślicki J., *Konkordat Polski z 1925 roku*, Poznań 1977, 79.

³² Wiślicki J., *Konkordat. Studium prawne*, Lublin 1926, 45—60; Wiślicki J., *Konkordat Polski z 1925 roku*, Poznań 1977, 271—279; Tekst konkordatu zamieściła również „*Curenda Diecezji Tarnowskiej*” 10 (1925), 1—5.

³³ Starzyński S., *Konstytucja Państwa Polskiego*, Lwów 1921, 77.

³⁴ Vetulani A., *Dążenia powojennej polityki konkordatowej*, Kraków 1935, 18.

³⁵ AAS 17 (1925), 13—14. Tekst bulii zamieszczony został między innymi w „*Częstochowskich Wiadomościach Diecezjalnych*”, 1 (1926), 1—2.

kowską. Pierwszym metropolitą nowej prowincji krakowskiej został dotychczasowy ordynariusz krakowski, biskup Adam Stefan Sapieha³⁶.

Bulla „*Vixdum Poloniae unitas*” włączyła do archidiecezji krakowskiej następujące dekanaty: Kraków I, Kraków II, dekanat bolechowski, czernichowski, nowo-górski (bez wsi Chełmek), biański, lanckoroński, makowski, myślenicki, nowotarski, niepołomicki, oświęcimski, skawiński, suski, wadowicki, wielicki, zatorski oraz żywiecki. Weszły do niej również dwa dekanaty obejmujące 18 parafii na Spiszu i Orawie, które od chwili włączenia ich do Polski stanowiły administrację apostolską.

Mieszkańcy dwóch wiosek Skrzyszowic i Łosokowic, przynależnych do parafii Biórków po nowym rozgraniczeniu diecezji znaleźli się w diecezji kieleckiej. Zwrócili się do biskupa kieleckiego Augustyna Łosińskiego z prośbą, aby mogli pozostać przy swojej parafii, a tym samym w diecezji krakowskiej. Na wniosek biskupa kieleckiego Kongregacja Konsystorialna dekretem z dnia 28 czerwca 1926 przyłączyła ich do archidiecezji krakowskiej³⁷.

Diecezja tarnowska z dniem 1 stycznia 1926 liczyła 21 dekanatów, 229 parafii, 9 klasztorów męskich, 1 opactwo, 455 kapłanów diecezjalnych i 812 tysięcy wiernych³⁸. W wyniku nowego rozgraniczenia granic diecezji odpadły od niej na rzecz archidiecezji krakowskiej parafie i ekspozytury: Mszana Dolna, Niedźwiedź, Olszówka, Lubomierz, Kasina Wielka oraz Kasinka Mała, a na korzyść diecezji przemyskiej parafia Pstrągowa. Na mocy bulli cyrkumskrypcyjnej diecezja tarnowska otrzymała z diecezji przemyskiej 3 dekanaty: biecki, ołpiński i rzepiennicki oraz dwie parafie z dekanatu brzostowskiego i dwie z głogowskiego³⁹.

Do diecezji kieleckiej włączone zostały następujące dekanaty: kielecki, stopnicki, chmielnicki (bez Beszowej i Szczebrzusza), pacanowski (bez Kotuszów i Kurozweki), pińczowski, kazimierski, książnicki, skalbmierski, miechowski, proszowicki, prandociński, luborzycki, małogoski, sędziszowski i bodzentyński. Tak więc bulla z 1925 roku poważnie zacieśniła granice diecezji kieleckiej. Utraciła bowiem na rzecz nowej diecezji częstochowskiej cztery dekanaty: będziński, zawierciański, żarecki i sączowski. Na rzecz zaś archidiecezji krakowskiej utraciła 10 parafii będących dotychczas w dekanatach Wawrzeńczyce i Luborzyca. Zyskała tylko 17 parafii z diecezji sandomierskiej⁴⁰.

³⁶ Roczn. diec. Kr., 1972, 3: Adam Stefan Sapieha ur. 14 V 1867, wyśw. 1 X 1893, mian. biskupem 24 XI 1911, metropolitą 28 X 1925, kardynałem 18 II 1946, zmarł 23 VII 1951.

³⁷ „*Notificationes e Curia Principis Episcopi Cracoviensis*”, 1/2 (1926), 5.

³⁸ Kumor B., *Granice metropolii i diecezji...*, 382.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Kumor B., *Organizacja terytorialna diecezji kieleckiej*, „*Nasza Przeszłość*”, 17 (1963), 228—229; Kumor B., *Granice metropolii i diecezji...*, 378.

Bulla „*Vixdum Poloniae unitas*”, utworzyła dwie nowe diecezje: częstochowską i katowicką.

Główną przyczyną utworzenia diecezji częstochowskiej były między innymi takie względy, jak rozległość diecezji wrocławskiej i kieleckiej oraz potrzeba uwydatnienia religijnej roli Częstochowy z Jasną Górą, jako duchowej stolicy Polski⁴¹. Pierwszym względem kierował się biskup wrocławski Kazimierz Zdzitowiecki tworząc stałą rezydencję swojego biskupa pomocniczego Władysława Krynickiego w Częstochowie. Diecezja wrocławska była najludniejszą diecezją Polski, liczyła bowiem w 1925 r. 1.614 tysięcy wiernych⁴². Nadto poważny problem duszpasterski stanowiło Zagłębie Dąbrowskie, gdzie specjalnie należało uaktywnić i ożywić życie religijne, a to lepiej mógłby zrealizować biskup rezydujący w Częstochowie.

Nowo powstała diecezja częstochowska objęła 11 dekanatów z diecezji wrocławskiej, które stanowiły 126 parafii oraz 4 dekanaty z diecezji kieleckiej⁴³. W 1926 roku diecezja ta graniczyła z ośmioma diecezjami. Z północy z diecezją wrocławską i łódzką, od południowego zachodu z diecezją śląską i wrocławską oraz archidiecezją poznańską, od wschodu natomiast z diecezją sandomierską, kielecką i krakowską. Biorąc pod uwagę aspekt socjologiczny nowo powstałej diecezji trzeba zwrócić uwagę, że tereny włączone do diecezji częstochowskiej z diecezji wrocławskiej w ogromnej większości stanowiły obszary rolnicze z ludnością wiejską, natomiast na terenie przejętym z diecezji kieleckiej większość stanowiła ludność robotnicza pracująca w hutach i kopalniach węgla kamiennego. W chwili powstania liczyła ona 877 037 wiernych. Była to ludność narodowości polskiej i wyznania rzymsko-katolickiego. Odsetek innej narodowości i innych wyznań był znikomy⁴⁴.

Obok diecezji częstochowskiej papież Pius XI bullą z dnia 28 października 1925 powołał do istnienia również diecezję katowicką. Dekret wykonawczy erygujący formalnie diecezję katowicką wydał Nuncjusz Apostolski w Polsce, Wawrzyniec Lauri, w dniu 11 listopada 1925 r.⁴⁵ Ponieważ przyjęto zasadę, że granice kościelne pokrywać się mają z granicami państwowymi, wyłączone zostały z granic diecezji wszystkie te

⁴¹ Kubina T., *Pierwszy list pasterski*, w: W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach, t. I, Częstochowa 1931, 8: „Stało się to dla Częstochowy, tej ziemi świętej, tego serca religijnego Polski, tej niezachwianej twierdzy wiary i ducha. Otwierając źródło apostolskie u stóp Jasnej Góry, podnosząc Częstochowę do godności stolicy biskupiej, tworząc z ziem otaczających ją diecezję, Ojciec św. i biskupi chcieli tej Częstochowie dodać nowego blasku, przysporzyć jej nowych wiecznych sił, aby w nowej Polsce jeszcze skuteczniej mogła spełniać dziejową misję”.

⁴² Kumor B., *Granice metropolii i diecezji...*, 370.

⁴³ Roczn. diec. Cz., 1968, 17; Kumor B., *Granice metropolii i diecezji...*, 372.

⁴⁴ Związek J., *Powstanie diecezji częstochowskiej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne”, 2 (1974), 34.

⁴⁵ *Quum novam dioecesium*, „Wiadomości diecezjalne, Organ Urzędowy Śląskiej Kurii Biskupiej”, 1 (1925), nr 1, s. 4.

parafie, które pozostały po stronie niemieckiej lub czeskiej. Nowa diecezja katowicka objęła nie tylko tereny dawnej administracji apostolskiej Górnego Śląska, ale także dekanaty bialski, cieszyński, skoczowski, strumiński, a więc terytorium Śląska Cieszyńskiego, gdzie od 1920 istniał wikariat generalny diecezji wrocławskiej. Powołując się na bullę cyrkumskrypcyjną August Hlond, jako biskup nominat w dniu 17 listopada 1925 doniósł o tym wikariuszowi generalnemu w Cieszynie i podziękował mu za dotychczasową pracę. Do końca zaś miesiąca z upoważnienia biskupa Hlonda sprawy kancelaryjne wikariatu generalnego miał spełniać kanclerz kurii wikariatu ks. Wilhelm Kasperlik. Całkowita likwidacja wikariatu cieszyńskiego nastąpiła w dniu 1 grudnia 1925 roku⁴⁶. Na tajnym konsystorzu w dniu 14 grudnia 1925 została wydana bulla wyznaczająca dotychczasowego administratora apostolskiego Augusta Hlonda na pierwszego biskupa katowickiego. Pierwszy ordynariusz katowicki obejmował swoją jurysdykcją 14 dekanatów, które przed wejściem w życie bulli „*Vix dum Poloniae unitas*”, należały do administracji apostolskiej Górnego Śląska oraz 4 dekanaty stanowiące wikariat generalny w Cieszynie. Ogółem więc diecezja katowicka liczyła 18 dekanatów, w których było 174 parafie i ekspozytury⁴⁷.

Wprowadzone przez bullę „*Vix dum Poloniae unitas*” zmiany w strukturze terytorialnej Kościoła w Polsce pociągnęły za sobą konieczność reorganizacji istniejącego na tym terenie sądownictwa kościelnego. Największe zmiany w tej dziedzinie zaszły w sądzie kościelnym w Krakowie. Po utworzeniu metropolii krakowskiej arcybiskup-metropolita krakowski wydał w dniu 15 stycznia 1926 dekret, którym zgodnie z kan. 1594, § 1, ustanowił w Krakowie trybunał drugiej instancji dla całej metropolii krakowskiej. Dekret ten nie zmieniał składu personalnego tego sądu, lecz podniósł go tylko do rangi trybunału drugiej instancji⁴⁸. Zaznaczyć należy, że od tej chwili zmienił się charakter sądu diecezjalnego w Krakowie. Przestał już być, jak to było dotychczas, sądem do rozpatrywania spraw małżeńskich, a stał się trybunałem do rozsądzania wszystkich spraw podlegających jurysdykcji kościelnej, a nie zastrzeżonych sobie wyraźnie przez biskupa. Po podniesieniu sądu duchownego w Krakowie do rangi sądu metropolitalnego, wszyscy członkowie sądu złożyli przysięgę przed delegowanym do tego oficjałem, a oficjał przed kanclerzem kurii. Turnusy sędziowskie trybunału pierwszej, jak i drugiej

⁴⁶ Maroń F., *Historia diecezji katowickiej*, „Nasza Przeszłość”, 44 (1975), 41.

⁴⁷ Kumor B., *Granice metropolii i diecezji...*, 374—375: Pewna zmiana granic diecezji nastąpiła w 1939 kiedy to 13 stycznia Nuncjatura Apostolska w Warszawie powiadomiła biskupa katowickiego Stanisława Adamskiego, że powierza jego administracji dwie przyłączone do Polski parafie z diecezji nitrzańskiej: Czerne i Skaliste. Tymi jednak terenami administrował ordynariusz katowicki tylko do czasu wybuchu drugiej wojny światowej. Por. Maroń F., *Historia diecezji katowickiej*, 61; „Wiadomości diecezji Katowickiej”, 1-2 (1939), 2.

⁴⁸ Załącznik II.

instancji, wyznaczał na mocy upoważnienia ordynariusza wikariusz generalny⁴⁹.

Utworzenie metropolii krakowskiej nie wprowadziło większych zmian w sądach kościelnych w Kielcach i w Tarnowie, prócz tej, że Sąd Biskupi w Kielcach od tej pory sprawy do rozpatrywania w trybie apelacyjnym kierował do Sądu Metropolitalnego w Krakowie, a nie jak to było dotychczas do Sądu Metropolitalnego w Warszawie. Podobnie było z Sądem Biskupim w Tarnowie, który musiał zrezygnować z drugiej instancji we Lwowie.

Niedługo po formalnym erygowaniu diecezji częstochowskiej pierwszy jej ordynariusz bp Teodor Kubina (1880—1951) utworzył swoją kurie obsadzając najważniejsze stanowiska: wikariusza generalnego, kanclerza i notariusza⁵⁰. Przez wiele lat nie tworzył w swej kurii żadnych oddzielnych wydziałów czy referatów. Kilka miesięcy po utworzeniu kurii w dniu 18 lutego 1926 ukonstytuował swój diecezjalny sąd duchowny, mianując równocześnie jego oficjała w osobie ks. Mariana Nassalskiego oraz pozostałych pracowników sądowych. Pierwszy zespół trybunału częstochowskiego składał się w większości z pracowników dawnego oficjaluatu częstochowskiego, któremu przewodniczył biskup Władysław Krynicki⁵¹. Aczkolwiek sąd ten stawiał pierwsze kroki w swej działalności, to jednak nie napotykał na większe trudności, miał bowiem już pewien styl pracy, wypracowany przez dawniejszy oficjaluat pomocniczy⁵².

Zgodnie z kan. 1594 Sąd Biskupi w Częstochowie miał drugą instancję w Sądzie Metropolitalnym w Krakowie.

W nowo powstałej diecezji katowickiej nie było formalnej erekcji Sądu Biskupiego. W dniu 1 grudnia 1925 ordynariusz katowicki wydał dekret, w którym zatwierdził wszystkich dotychczasowych pracowników kurii administracji apostolskiej Górnego Śląska na swoich urządach. W

⁴⁹ ASM, Akta personalne, t. I, 2.

⁵⁰ Walicki J., *Kuria diecezjalna w Częstochowie*, „Częstochowskie Studia Teologiczne”, 2 (1974), 90: 16 listopada 1925 Nuncjusz Apostolski mianował ordynariusza wrocławskiego administratorem diecezji częstochowskiej. Ten jednak spodziewając się rychłego zamianowania ordynariusza ustanowił tylko ad interim wikariusza generalnego i oficjała, którym został rezydujący w Częstochowie biskup Władysław Krynicki. Był to okres przejściowy i trwał bardzo krótko, gdyż w dniu 2 lutego 1926 objął rząd diecezji częstochowskiej biskup Teodor Kubina. Por. Roczn. diec. Cz., 1926, 2.

⁵¹ *Organizacja i działalność Kurii Diecezjalnej w Częstochowie*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne”, 4 (1957), 339—340. Do erygowanego Sądu Biskupiego w Częstochowie weszły z dawnego oficjaluatu pomocniczego następujące osoby: ks. Marian Nassalski, ks. Franciszek Mirecki, ks. Bolesław Wróblewski, ks. Michał Ciesielski, ks. Władysław Jasiński, ks. Karol Makowski oraz ks. Wojciech Mondry.

⁵² Kościół K., *Sąd Biskupi diecezji częstochowskiej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne”, 2 (1974), 145. Sąd został umieszczony w jednym pokoju kurii diecezjalnej przy Alei Najświętszej Maryi Panny nr 54. Z tego powodu oficjał wykonywał swe zajęcia sądowe u siebie na plebanii parafii św. Barbary. Urzędowanie zaś sądu miało miejsce w godzinach popołudniowych.

dekrecie tym zatwierdził również skład personalny istniejącego od 1923 roku sądu duchownego⁵³. Tym samym sąd metropolity gnieźnieńskiego i poznańskiego przestał pełnić obowiązki drugiej instancji dla spraw z Katowic, a przejął je Sąd Metropolitalny w Krakowie.

ZMIANY STRUKTURY SĄDOWNICTWA KOŚCIELNEGO W METROPOLII KRAKOWSKIEJ

a. Druga instancja dla spraw krakowskich

W dniu 15 marca 1924 Kongregacja Konsystorialna mocą władzy udzielonej jej przez papieża Piusa XI wyraziła zgodę na prośbę biskupa krakowskiego Adama Stefana Sapiechy, bezpośrednio zależnego od Stolicy Apostolskiej, aby zgodnie z kan. 1594, § 3 trybunałem apelacyjnym dla sądu krakowskiego był sąd arcybiskupi w Poznaniu⁵⁴.

Po utworzeniu w Krakowie metropolii, ordynariusz krakowski winien był ponownie zwrócić się do Stolicy Apostolskiej, jak tego wymaga § 2 wyżej wymienionego kanonu, celem zatwierdzenia wybranego trybunału drugiej instancji dla swojego sądu metropolitalnego. W archiwum sądu kościelnego w Krakowie nie znajdujemy jednak dowodu na to, aby się z taką prośbą zwracał. Tak więc trybunał metropolity poznańskiego i gnieźnieńskiego w Poznaniu był dla Krakowa drugą instancją również po podniesieniu sądu krakowskiego do rangi sądu metropolitalnego. Funkcje te pełnił sąd poznański przez cały okres międzywojenny aż do 3 lutego 1940 r.

Okupacja hitlerowska podzieliła Polskę na dwie części: terytorium włączone do Rzeszy oraz tzw. Generalną Gubernię. Stolica arcybiskupa poznańskiego i gnieźnieńskiego, siedziba trybunału drugiej instancji dla Krakowa, znalazła się w Rzeszy, w części „Warthegau”⁵⁵. W porównaniu z innymi terenami włączonymi do Rzeszy, sytuacja Kościoła ka-

⁵³ „Wiadomości diecezjalne, Organ Urzędowy Śląskiej Kurii Biskupiej”, 1 (1925) nr 1, s. 6.

⁵⁴ Załącznik I: Dekret Kongregacji Konsystorialnej z dnia 15 marca 1924 stwierdza, że trybunałem drugiej instancji dla Krakowa jest „trybunał metropolity gnieźnieńskiego i poznańskiego”. Chociaż od 1821 r. archidiecezja poznańska i gnieźnieńska były złączone unią personalną, która trwała do 1946 r., to jednak każda z nich była samodzielną jednostką administracji kościelnej i jako takie każda posiadała odrębny sąd kościelny. Stąd też pod pojęciem „trybunału metropolity gnieźnieńskiego i poznańskiego” w tym wypadku należy rozumieć arcybiskupi sąd w Poznaniu. Por. Fijałek, art. cyt., 333; Czernicki Z., *Schematyzm Kościoła Rzymsko-Katolickiego...*, 9—34; Glempl J., *Polskie sądownictwo w latach 1945—1970*, „Prawo Kanoniczne”, 14 (1971) nr 3—4, 169.

⁵⁵ Smigiel K., *Władze kościelne na polskich ziemiach inkorporowanych do Rzeszy niemieckiej 1939—1945*, „Prawo Kanoniczne”, 14 (1971) nr 3—4, 149. Obszar Polski został podzielony na wschodnią część, z której utworzono Generalną Gubernię oraz zachodnią, która dekretem Hitlera z dnia 8 października 1939 została włączona do Rzeszy. Na ziemiach zachodnich włączonych do Rzeszy utworzono dwa okręgi: Gau Danzig-Westpreußen i Warthegau oraz dwie rejencje, katowicką i ciechanowską. Por. Związek J., *Straty diecezji częstochowskiej w okresie okupacji*

tolickiego na tych ziemiach była najgorsza. Wprowadzony w „Kraju Warty” od początku okupacji rozdział narodowościowy został również rozciągnięty na stosunki kościelne i ostatecznie spowodował to, że Kościół katolicki dla Polaków działał tam nielegalnie⁵⁶. W takiej sytuacji Sąd Metropolitalny w Poznaniu miał bardzo ograniczone możliwości i nie mógł pełnić obowiązków drugiej instancji dla Krakowa. Poza tym kontaktowanie się Krakowa z Poznaniem było bardzo utrudnione, a w późniejszym okresie wojny wręcz niemożliwe. Mając to wszystko na uwadze metropolita krakowski zwrócił się w dniu 30 grudnia 1939 roku, podobnie jak to uczynił po pierwszej wojnie światowej, do Kongregacji Konsystorialnej z prośbą, aby dla tych spraw krakowskich, które wymagają rozpatrzenia w trybie apelacyjnym, trybunałem drugiej instancji był sąd ordynariusza tarnowskiego. Ojciec św. Pius XII, po przedstawieniu mu sprawy przez Kongregację Konsystorialną, wyraził zgodę na prośbę ordynariusza krakowskiego w dniu 3 lutego 1940⁵⁷, ale pod następującymi warunkami:

1. Sędziami pierwszej i drugiej instancji nie będą te same osoby, stosownie do postanowienia zawartego w kan. 1571.

2. Zostaną zachowane normy ustanowione przez Kongregację Sakramentów w dniu 1 lipca 1932⁵⁸ oraz zawarte w Instrukcji z dnia 15 sierpnia 1936⁵⁹.

3. W dokumentach należy czynić zawsze uwagę, że indult ten posiada charakter nadzwyczajny, a strony, których sprawy zostały rozstrzygnięte w drugiej instancji mają prawo apelacji do Roty Rzymskiej. Ważność indultu określano na dwa lata⁶⁰.

Po dwóch latach, z końcem 1941 r. metropolita krakowski poprosił o prolongatę indultu na dalsze dwa lata. Została ona udzielona w dniu 24 lutego 1942 r.⁶¹

hitlerowskiej (1939—1945), „Częstochowskie Studia Teologiczne”, 2 (1974), 315—316; Pośpieszański K., *Polska pod niemieckim prawem 1939—1945. Ziemia Zachodnie* Poznań 1946, 10—11.

⁵⁶ Sziling J., *Polityka okupanta hitlerowskiego wobec Kościoła Katolickiego 1939—1945*, Instytut Zachodni 1970, 93.

⁵⁷ Załącznik III.

⁵⁸ S. Congregatio de disciplina Sacramentorum, *Litterae „In Plenariis” de relatione causarum matrimonialium quotannis S. Congregationi de disciplina Sacramentorum mittenda*, 1 VII 1932, AAS 22 (1932), 272—274.

Publikowały również „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie”, 10 (1936), 313—316.

⁵⁹ S. Congregatio de disciplina Sacramentorum, *Instructio „Provida Mater Ecclesia” servanda a Tribunalibus dioecesanis in pertractandis causis de nullitate matrimoniorum*, 15 VIII 1936, AAS 28 (1936), 313—362.

⁶⁰ Wyrażenie zawarte w indulcie Kongregacji Konsystorialnej: „iudices primi et secundi gradus sint diversi, ad normam can. 1571” nie jest zupełnie zrozumiałe. Z kontekstu prośby ordynariusza krakowskiego wynikało bowiem jasno, że drugą instancją ma być sąd kościelny w Tarnowie, a więc zastrzeżenie zawarte w indulcie wydaje się zbędne.

⁶¹ Załącznik VI.

W grudniu 1943 r. oficjał sądu krakowskiego w porozumieniu z metropolitą krakowskim poprosił po raz drugi o prolongatę indultu z dnia 3 lutego 1940, na dalsze dwa lata⁶². Odpowiedź z Rzymu nie nadchodziła, a ważność reskryptu Kongregacji Konsystorialnej kończyła się w dniu 24 lutego 1944. Zaniepokojony tym stanem rzeczy oficjał krakowski ks. Bogdan Niemczewski w porozumieniu ze swoim ordynariuszem napisał list do oficjała tarnowskiego ks. Stanisława Bulandy, w którym zwraca się z prośbą, aby mimo upływu ważności reskryptu sprawy krakowskie dalej mogły być przyjmowane przez sąd tarnowski w II Instancji z nadzieją, że w najbliższym czasie nadejdzie z Rzymu oczekiwana prolongata⁶³. Dekret prolongujący indult z dnia 3 lutego 1940 został doręczony do kurii metropolitalnej w Krakowie w dniu 30 marca 1944 r.⁶⁴

Po zakończeniu drugiej wojny światowej warunki polityczne się zmieniły. Sprawy krakowskie w trybie apelacyjnym przejął z powrotem sąd metropolity poznańskiego i gnieźnieńskiego. Nowej decyzji w tej sprawie nie było potrzeba, gdyż reskrypt wyznaczający Sąd Biskupi w Tarnowie na trybunał drugiej instancji dla Krakowa był udzielony warunkowo: na okres dwóch lat, chyba że wcześniej warunki polityczne się zmienią i znikną trudności napotykanne w czasie okupacji.

W 1953 roku sytuacja Kościoła w Polsce zaczęła się poważnie komplikować. Prymas Polski ks. kardynał Stefan Wyszyński został pozbawiony możliwości spełniania swoich funkcji. Przewodniczącym Episkopatu Polski został biskup łódzki Michał Klepacz, któremu Stolica Apostolska, podobnie jak ks. Prymasowi Wyszyńskiemu, udzieliła odpowiednich uprawnień⁶⁵. Administratorzy Apostolscy sprawujący władzę na ziemiach zachodnich i północnych zostali odsunięci od władzy, a ich miejsce zajęli wikariusze kapitulni⁶⁶.

⁶² ASM, Trybunał II Instancji, t. II, pismo nr 9/43.

⁶³ ASM, Trybunał II Instancji, t. II, List ks. dra Bogdana Niemczewskiego do ks. dra Stanisława Bulandy z dnia 14 lutego 1944.

⁶⁴ Załącznik X.

⁶⁵ Ordynariusz łódzki ks. biskup Michał Klepacz pełnił obowiązki Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski od października 1953 do 28 października 1956. Por. *Listy Pasterskie Prymasa Polski 1946—1974*, Paris 1975, 256.

⁶⁶ Na Dolnym Śląsku w archidiecezji wrocławskiej w dniu 26 stycznia 1951 został odsunięty od władzy administrator apostolski ks. infułat Karol Milik, a władzę objął wikariusz kapitulny ks. infułat Kazimierz Lagosz. Por. Urban W., *Archidiecezja wrocławska w latach 1945—1965*, „Nasza Przeszłość”, 22 (1965), 27; W okresie od 1 lutego 1951 do 15 grudnia 1956 w administracji apostolskiej Śląska Opolskiego rządy sprawował wikariusz kapitulny ks. infułat Emil Kobierzycki. Por. Dola K., *Kościół katolicki na Opolszczyźnie w latach 1945—1965*, „Nasza Przeszłość” 22 (1965), 101; Podobnie jak w archidiecezji wrocławskiej i Śląsku Opolskim również i na Ziemi Lubuskiej i Pomorzu Zachodnim w tym okresie władzę kościelną sprawował wikariusz kapitulny: najpierw ks. Tadeusz Załuczkowski, proboszcz parafii św. Rodziny w Szczecinie, a po jego śmierci Zygmunt Szelażek, dyrektor Niższego Seminarium Duchownego w Słupsku. Por. Chorzępa M., *Rozwój organizacji kościelnej na Ziemi Lubuskiej i Pomorzu Zachodnim w latach 1945—1965*, „Nasza Przeszłość”, 22 (1965), 136.

Wszystkie te zmiany przyczyniły się do pewnego zamieszania, jakie w tym okresie zrodziło się w polskim sądownictwie kościelnym. Trudności te nie ominęły również metropolii krakowskiej. Najpierw ujawnił się kryzys w sądzie gnieźnieńskim. Ks. Stanisław Bross objąwszy rządy w archidiecezji gnieźnieńskiej począł czynić starania o uwalnianie sądu gnieźnieńskiego od obowiązków ciążyących na nim jako na trybunale drugiej instancji. Ostateczne uwolnienie się od tych obowiązków sądu gnieźnieńskiego pociągnęło za sobą przeciążenie pracą sądu poznańskiego. Ten ostatni z kolei wszczął starania, aby uwolnić się od sądenia w drugiej instancji spraw krakowskich, które z wyjątkiem okresu drugiej wojny światowej rozstrzygał od 1924 r.⁶⁷

W dniu 16 marca 1955 ówczesny ordynariusz poznański arcybiskup Walenty Dymek napisał do wikariusza kapitulnego w Krakowie, biskupa Franciszka Jopa list, w którym prosił, aby według uznania raczył sobie wybrać inny sąd kościelny na instancję apelacyjną.

Biskup Jop w czasie Konferencji Biskupów w Warszawie w dniu 21 marca 1955 zwrócił się z prośbą w tej sprawie do ordynariusza przemyskiego biskupa Franciszka Bardy, ale otrzymał odpowiedź odmowną. W dniu 25 marca 1955 napisał więc do biskupa sandomierskiego Jana Lorka, aby po myśli kan. 1594 i 274, 7° jego sąd był instancją apelacyjną dla spraw rozpatrywanych w pierwszej instancji w Krakowie⁶⁸. Jeżeli by to było niemożliwe, pisał biskup Jop, aby sąd sandomierski był drugą instancją „semper pro semper”, to przynajmniej „ad interim”. Po otrzymaniu od biskupa sandomierskiego odpowiedzi pozytywnej, wikariusz kapitulny z Krakowa skierował sprawę do Przewodniczącego Episkopatu, który dekretem z dnia 20 maja 1955 ustanowił sąd sandomierski trybunałem drugiej instancji dla Krakowa⁶⁹. Sąd sandomierski miał pełnić te obowiązki tak długo, jak długo uzna to za potrzebne sąd krakowski. Faktycznie pełnił je przez trzy lata⁷⁰.

Na zjeździe oficjałów odbytym w dniach 18—19 września 1957 oficjał krakowski ks. dr Bogdan Niemczewski prosił w imieniu wikariusza kapitulnego biskupa Franciszka Jopa obecnego tam oficjała ze Sandomierza ks. dr Stanisława Krasa, aby zgodził się na prowadzenie drugiej instancji dla Krakowa także po upływie ważności reskryptu Przewodniczącego Episkopatu Polski. Już wtedy oficjał sandomierski wyraził pewne wątpliwości, czy biskup Jan Lorek załatwi tę prośbę pozytywnie, tłu-

⁶⁷ Glemp J., *Polskie sądownictwo kościelne w latach 1945—1970* „Prawo Kanoniczne”, 14 (1971) nr 3—4, 181.

⁶⁸ ASM, Trybunał II Instancji, t. II, List biskupa Fr. Jopa do biskupa Jana Lorka z dnia 25 marca 1955.

⁶⁹ Załącznik XX.

⁷⁰ Nie zgodne jest ze stanem faktycznym stwierdzenie Glempa w art. cyt., 182: „jednakże w roku następnym 1956 biskup Jan Lorek nie podając powodów odmówił przyjmowania apelacji”. Odmowa ta miała miejsce nie w 1956, lecz 1958 r.

macząc to tym, że sąd sandomierski boryka się ostatnio z wielkimi trudnościami personalnymi⁷¹. Istotnie biskup sandomierski nie wyjaśniając bliżej powodów, odmówił zgody na prolongatę dekretu biskupa Michała Klepacza. Wolę biskupa zakomunikował oficjał sandomierski w liście z dnia 27 lutego 1958 skierowanym do oficjała Sądu Metropolitalnego w Krakowie⁷².

Uprawnienia sądu sandomierskiego do załatwiania spraw krakowskich w trybie apelacyjnym kończyły się z dniem 20 kwietnia 1958 r. Prawie miesiąc przed upływem tego terminu sąd sandomierski zwrócił przesłane przez sąd krakowski akta kilku spraw.

Przez kilka miesięcy trwały poszukiwania innego trybunału, który podjąłby się roli drugiej instancji dla Krakowa. Sąd Metropolitalny w Krakowie podsuwał arcybiskupowi krakowskiemu Eugeniuszowi Bazia-kowi, aby w tej sprawie zwrócił się z prośbą do sądu kościelnego w Gnieźnie. W tej sprawie napisał ks. oficjał Bogdan Niemczewski list do ks. dr Hieronima Goździewicza prosząc, aby „starał się zdobyć Gniezno dla Krakowa”⁷³. Sekretariat Prymasa Polski, do którego również zwrócono się z tą sprawą proponował, aby zwrócić się do Sądu Biskupiego w Katowicach, uzasadniając tę propozycję tym, że jest najbliższej położony i posiada odpowiednich pracowników sądowych. Odpowiadając na tę propozycję oficjał krakowski pisał: „Jeżeli chodzi o Katowice to o tyle byłbym raczej przeciwny, że w ogóle uważam za niezbyt szczęśliwy pomysł drugiej instancji w trybunale, dla którego sami jesteśmy drugą instancją. Miałem doświadczenie kilkuletnie podczas wojny w Sądzie Biskupim w Tarnowie skądinąd chyba wzorcowym — nie bardzo szczęśliwe. Dlatego wolę drugą instancję poza metropolią”⁷⁴. Nie mając innego wyjścia arcybiskup Eugeniusz Baziak wysunął propozycję ustanowienia drugiej instancji dla spraw krakowskich przy sądzie krakowskim. Po pewnych wahaniach propozycja ta została przez oficjała krakowskiego przyjęta.

Prymas Polski dekretem z dnia 30 czerwca 1958 ustanowił przy Sądzie Metropolitalnym w Krakowie także trybunał drugiej instancji dla spraw krakowskich⁷⁵. Dekret ten miał ważność na okres pięciu lat.

Widocznie tego rodzaju rozwiązanie zdało praktycznie egzamin skoro Prymas Polski dekretem ten trzykrotnie przedłużał⁷⁶. Sąd Metropolitalny

⁷¹ ASM, Trybunał II Instancji, t. II, List oficjała sandomierskiego do ks. infułata Bogdana Niemczewskiego z dnia 25 lutego 1958.

⁷² tamże

⁷³ ASM, Trybunał II Instancji, t. II, List ks. Niemczewskiego do ks. dra Hieronima Goździewicza z dnia 17 czerwca 1958.

⁷⁴ ASM, Trybunał II Instancji, t. II, List ks. Niemczewskiego do ks. dra Hieronima Goździewicza z dnia 27 czerwca 1958.

⁷⁵ Załącznik XXII.

⁷⁶ ASM, Trybunał II Instancji, T. II, dekret z dnia 31 V 1963, nr 2938(63/P), z dnia 30.IV.1968 r. nr 1205(69/P), z dnia 10 IV 1973, nr 891(73/P).

w Krakowie, orzekając i wyrokując w drugiej instancji w sprawach osądzonych przez siebie również w pierwszej instancji, nie działał w oparciu o postanowienia kodeksowe, lecz na zasadzie specjalnych upoważnień otrzymanych za pośrednictwem Prymasa Polski od Stolicy Apostolskiej.

Kan. 1571 stawia bowiem zasadę: kto rozpatrywał sprawę na jednym stopniu procesu nie może tej samej sprawy sądzić na innym. Sędzia, który drugi raz rozpatrywał sprawę w jakiegokolwiek instancji, jest bezwzględnie niewłaściwy. Wyrok zaś wydany w takim wypadku byłby nieważny. Zasada ta odnosi się nie tylko do każdego sędziego z osobna lecz także do sądu jako całości⁷⁷.

Wspomniany dekret Prymasa Polski zawierał wyraźną klauzulę stwierdzającą, aby skład osobowy trybunału drugiej instancji dla spraw krakowskich, oprócz notariusza był zupełnie inny od składu trybunału, który wyrokował w pierwszej instancji.

Tak więc druga instancja dla spraw krakowskich istniejąca do chwili obecnej jest numerycznie jednym i tym samym sądem z trybunałem pierwszej instancji i jako taka posiada tego samego oficjała⁷⁸.

W dekrete Prymasa polecono również, aby w wyrokach wydawanych przez ten trybunał było wyraźnie zaznaczone, że trybunał ten działa na podstawie specjalnego indultu.

b. Druga instancja dla spraw rozpatrywanych przez sądy kościelne sufraganii krakowskich

Zgodnie z kan. 1594, § 1, który postanawia, że od wyroku wydanego przez sąd biskupa sufragana apeluje się do metropolity, od chwili powstania metropolii krakowskiej przez cały omawiany okres sąd krakowski pełnił obowiązki trybunału drugiej instancji dla spraw rozpatrywanych przez sądy kościelne sufraganii krakowskich. Przez cały okres przedwojenny w tym względzie nie zaszły żadne zmiany.

Jesienią 1940 ordynariusz przemyski biskup Franciszek Barda, po uprzednim porozumieniu się z metropolitą krakowskim, zwrócił się do Kongregacji Sakramentów z prośbą, aby sprawy przemyskie wymagające rozpatrzenia w drugiej instancji mogły być załatwiane przez Sąd Metropolitalny w Krakowie. Okupacja niemiecka odcięła bowiem die-

⁷⁷ Gordon I., *Annotationes in I. IV Codicis Iuris Canonici*, Romae 1965/1966, 126: Bączkowicz, t. III, 21; Pieronek, 87.

⁷⁸ Glomp J., *Polskie sądownictwo kościelne...*, 178: dnia 21 stycznia 1950 kardynał Adama Sapieha powołując się na *facultates specialissimae* z dnia 28 lutego 1949, nr 1286/49, mając zapewnioną zgodę biskupa przemyskiego ustanowił w Przemysku na czas nieograniczony, podobnie jak to później nastąpiło w Krakowie, drugą instancję dla spraw przemyskich. Ta nowa instancja była jednak numerycznie osobnym sądem, różnym od pierwszej instancji z odrębnym oficjałem i tym różniła się od powstałej w 1958 r. drugiej instancji w Krakowie.

cezę przemyską od stolicy metropolitalnej we Lwowie. W dniu 10 marca 1941 Kongregacja ta powiadomiła zarówno ordynariusza krakowskiego jak i przemyskiego, że Ojciec św. Pius XII na audiencji udzielonej jej Prefektowi prośbę tę załatwił pozytywnie⁷⁹.

Po zakończeniu drugiej wojny światowej na mocy układów jałtańskiego i poczdamskiego ziemie śląskie po Odrę i Nysę Łużycką zostały przyznane Polsce. 15 sierpnia 1945 ks. Bolesław Kominek został ustanowiony administratorem apostolskim dla tych terenów, które mocą tych układów zostały przyznane Polsce z archidiecezji wrocławskiej. Mimo wielkich trudności administrator apostolski Śląska Opolskiego już 15 września 1945 roku zorganizował własną kurię. Brak pomieszczeń, a przede wszystkim kapłanów, nie pozwalał mu na powołanie własnego sądu kościelnego. Toteż 13 października tego roku, Prymas Polski August Hlond, działając na mocy specjalnych uprawnień otrzymanych od Stolicy Apostolskiej, na prośbę administratora apostolskiego Śląska Opolskiego wydał dekret, mocą którego zlecił jurysdykcję nad sprawami sądowymi z terenu jego administracji Sądowi Biskupiemu w Katowicach⁸⁰.

Trybunał katowicki mając zleconą jurysdykcję sądową nad sprawami opolskimi w pierwszej instancji tym samym uznał Sąd Metropolitalny w Krakowie za drugą instancję dla tych spraw, podobnie jak dla spraw własnych.

Oficjał krakowski, po omówieniu sprawy z innymi pracownikami sądu, stanął jednak na innym stanowisku i wystosował w tej sprawie list do Sądu Biskupiego w Katowicach, w którym czytamy: „Nie ulega wątpliwości, że dekret Jego Eminencji ks. kardynała Hlonda z dnia 13 października 1945 podlega ścisłej interpretacji. Wynika to z kan. 19, 49, 50, 67. Toteż dekret ten nie mógł udzielić Sądowi Metropolitalnemu w Krakowie, jako trybunałowi drugiej instancji, jurysdykcji w sprawach sądowych administracji apostolskiej w Opolu, która do krakowskiej prowincji kościelnej nie należy, bez aprobaty Stolicy Apostolskiej, względnie czynnika do tego przez Stolicę Apostolską upoważnionego i bez zgody księdza kardynała metropolity krakowskiego. Z powyższych przyczyn Sąd Metropolitalny w Krakowie uważa, że jest w sprawach sądowych, należących do administracji apostolskiej w Opolu, jako trybunał drugiej instancji niekompetentny⁸¹. Radził również oficjał krakowski, aby agendy drugiej instancji dla tych spraw przejął Sąd Biskupi w Kato-

⁷⁹ Załącznik IV.

⁸⁰ Załącznik XI. Podobnie jak ze sprawami katowickimi postąpił Prymas Polski również ze sprawami sądowymi innych administracji apostolskich z terenu Polski. Tak np. sprawy sądowe z terenu administracji apostolskiej Gdańska zlecił Sądowi Biskupiemu w Pelplinie, sprawy sądowe z terenu Warmii i Gorzowa Wielkopolskiego Sądowi Metropolitalnemu w Poznaniu. Por. Glomp J., *Polskie sądownictwo kościelne...*, 171.

⁸¹ ASBKt, *Liber docum.*, t. II, pismo nr 343/45.

wicach, który rozpatrywałby je na mocy specjalnego indultu, podobnie jak to ma miejsce w Krakowie ze sprawami z terenu archidiecezji krakowskiej. Powiadomiony o takim stanowisku Sądu Metropolitalnego w Krakowie, administrator apostolski w Opolu postarał się za pośrednictwem Prymasa Polski, ks. arcybiskupa Stefana Wyszyńskiego, o dekret Kongregacji Konsystorialnej ustanawiający wyraźnie trybunał krakowski drugą instancją dla spraw opolskich, załatwianych w pierwszej instancji przez Sąd Biskupi w Katowicach. Dekret ten noszący datę 20 października 1949 ważny był do czasu, aż administracja apostolska w Opolu eryguje swój własny sąd duchowny⁸².

Ponieważ na wyżej wymieniony reskrypt Kongregacji Konsystorialnej administrator apostolski w Opolu musiał czekać dość długo, dlatego w międzyczasie prosił Prymasa Polski, aby obowiązki drugiej instancji dla spraw z terenu jego administracji apostolskiej przejął Sąd Metropolitalny w Warszawie. Zanim jednak otrzymał w tej sprawie odpowiedź od arcybiskupa warszawskiego, przyszła odpowiedź z Rzymu, wyznaczająca na drugą instancję Sąd Metropolitalny w Krakowie⁸³.

Administracja apostolska w Opolu mając w ten sposób rozwiązany problem sądownictwa kościelnego od samego początku czyniła starania i przygotowania do zorganizowania własnego trybunału. Dużą pomocą i radą w pracach przygotowawczych do zorganizowania własnego sądu kościelnego służył administratorowi apostolskiemu z Opoła oficjał katowicki ks. dr Karol Skupin. Wysunął on propozycję, aby ordynariusz katowicki biskup Stanisław Adamski, za zgodą administratora apostolskiego ks. infułata Bolesława Kominka, zamianował wiceoficjałem ks. Wacława Wyciska, kapłana z tejże administracji apostolskiej i w ten sposób przygotował go do pełnienia roli oficjała w przyszłym sądzie opolskim. Zamiar ten jednak nie został zrealizowany. Aby przygotować pracowników do swojego sądu ks. Kominek zamianował za zgodą biskupa katowickiego dwóch kapłanów opolskich obrońcami wężła w sądzie katowickim, którzy mieli występować w sprawach opolskich tam prowadzonych⁸⁴.

Za staraniem ówczesnego wikariusza kapitulnego ks. infułata Emila Kobierzyckiego, Prymas Polski, powołując się na specjalne uprawnienia otrzymane od Stolicy Apostolskiej, erygował w dniu 1 marca 1951 Sąd Diecezjalny w Opolu. Równocześnie mianował oficjała oraz innych członków trybunału⁸⁵.

⁸² Załącznik XIV.

⁸³ ASM, Trybunał II Instancji, t. I, 15.

⁸⁴ ASBKt, *Liber docum.*, t. II, pismo nr 894/49.

⁸⁵ Załącznik XVIII. Protokół przekazania spraw sądowych administracji apostolskiej w Opolu załatwianych w pierwszej instancji w Katowicach, został sporządzony w dniu 2 października 1951 w obecności ks. Karola Skupina, oficjała kato-

Od tego dnia Sąd Biskupi w Katowicach przestał być kompetentnym do rozpatrywania spraw opolskich. Powstało jednak pytanie: czy Sąd Metropolitalny w Krakowie jest nadal właściwym w tych sprawach jako druga instancja. Z tym to pytaniem zwrócił się nowo mianowany oficjał opolski ks. Wacław Wycisk do Sekretariatu Prymasa Polski. Odpowiedź Sekretariatu Prymasowskiego przyznała kompetencję Sądowi Metropolitalnemu w Krakowie⁸⁶. Wątpliwości jednak trwały nadal. Oficjał z Krakowa ks. infułat Bogdan Niemczewski poprosił Sąd Biskupi w Opolu o odpis wszystkich dokumentów dotyczących Sądu Metropolitalnego w Krakowie jako drugiej instancji dla spraw opolskich, a po ich otrzymaniu kolegialnie z innymi pracownikami sądu, jeszcze raz cały problem przestudiował i doszedł do wniosku, że „Reskrypt Św. Kongregacji Konsystorialnej z dnia 4 października 1949 nie jest tak jasny, żeby usuwał nasuwającą się wątpliwość. Wątpliwość ta zaś nasuwa się skutkiem niejasnego sformułowania prośby ówczesnego administratora apostołskiego z Opola, czy mianowicie klauzula „usque ad erectionem proprii Tribunalis Ecclesiastici” odnosi się, czy też nie odnosi się także do Sądu Metropolitalnego w Krakowie jako trybunału drugiej instancji dla Opola”⁸⁷. Wobec takiej wątpliwości zdecydował sąd krakowski zwrócić się do Prymasa Polski o sanację spraw opolskich. W dniu 20 maja 1968 do Sądu Metropolitalnego w Krakowie wpłynęły dwa dekrety Prymasa Polski: jeden sanujący wszystkie sprawy opolskie załatwiane w Krakowie na stopniu apelacji po erekcji sądu kościelnego w Opolu⁸⁸, drugi natomiast, ustanawiający Sąd Metropolitalny w Krakowie trybunałem drugiej instancji dla sądu kościelnego w Opolu⁸⁹.

Wydaje się, że wątpliwości oficjała krakowskiego były uzasadnione. Reskrypt Kongregacji Konsystorialnej z dnia 4 października 1949, na który powoływał się Sekretariat Prymasa Polski, opowiadający się za kompetencją Krakowa jako drugiej instancji dla spraw opolskich, rozumiany był przez administratora apostołskiego w Opolu jako ważny do czasu erygowania własnego sądu. Wynika to z listu, który napisał on do metropolity krakowskiego: „pozwalam sobie przesłać odpis reskryptu Kongregacji Konsystorialnej w sprawie ustanowienia Metropolitalnego Sądu Duchownego w Krakowie trybunałem drugiej instancji dla spraw administracji apostołskiej Śląska Opolskiego, załatwianych dotąd w

wickiego ks. Wacława Wyciska, nowo mianowanego oficjała opolskiego oraz ks. Alojzego Pyrsza, notariusza Sądu Biskupiego w Katowicach. Por. ASBKt, *Liber docum.*, t. II, pismo nr 380(51/R).

⁸⁶ ASM, Trybunał II Instancji, t. II, pismo nr V-34/51.

⁸⁷ ASM, Trybunał II Instancji, t. I, 28.

⁸⁸ Załącznik XXV. Dekret Prymasa Polski ustanawiający w Krakowie drugą instancję dla Sądu Biskupiego w Opolu równocześnie wyznaczał Sąd Metropolitalny w Warszawie na trzecią instancję.

⁸⁹ Załącznik XXVI.

pierwszej instancji w Katowicach, aż do erygowania własnego sądu kościelnego w Opolu”⁹⁰.

Sąd krakowski pełnił agendy drugiej instancji dla spraw opolskich aż do 1972 roku. W tym to bowiem roku, dnia 28 czerwca Ojciec św. papież Paweł VI wydał bullę „*Episcoporum Poloniae coetus*” w sprawie utworzenia w Polsce nowych diecezji⁹¹. Mocą tej bulli została zniesiona w Opolu administracja apostolska, a powstała diecezja opolska włączona do metropolii wrocławskiej. Od tej pory Sąd metropolity krakowskiego przestał być instancją apelacyjną dla Opolu, bo zgodnie z kan. 1594, § 1 stał się nią sąd metropolity wrocławskiego.

c. Problem trzeciej instancji

Zgodnie z kan. 1599, § 1, n. 2 trzecią instancję dla każdej sprawy, która nie przeszła w stan rzeczy osądzonej po wyrokach w pierwszej i drugiej instancji, jest Rota Rzymska.

Chociaż kanon ten nie wspomina o innej możliwości, to jednak faktycznie istnieją w Kościele inne trybunały trzeciej instancji, działające na mocy specjalnego upoważnienia Stolicy Apostolskiej⁹². Utworzenia takich trybunałów domagały się względy praktyczne. Unikało się w ten sposób kłopotliwego tłumaczenia akt sprawy na języki, którymi posługiwała się Rota, jak również dużych, zwłaszcza w niektórych okresach, trudności skontaktowania się z Rzymem. Potrzeba utworzenia takich trybunałów w Polsce szczególnie wzrosła w czasie okupacji niemieckiej, kiedy to dotkliwie dawał się odczuć brak kapłanów w ogóle, a zwłaszcza wykwalifikowanych prawników. Mając na uwadze te właśnie trudności na początku okupacji administrator apostolski archidiecezji warszawskiej biskup Stanisław Gall zwrócił się do Stolicy Apostolskiej, aby dla spraw rozpatrywanych w pierwszej instancji w Warszawie trzecią instancję mógł stanowić Sąd Metropolitalny w Krakowie. W dniu 27 września 1941 Sygnatura Apostolska zgodziła się na rozwiązanie zgodne z prośbą administratora apostolskiego z Warszawy⁹³. W swym dekrete Sygnatura Apostolska zaznaczyła, że jest on ważny na okres dwóch lat, o ile warunki nie ulegną wcześniej zmianie. Poleciła również, aby w wyrokach wydanych przez Sąd Metropolitalny w Krakowie jako trybunał trzeciej instancji, były zawsze klauzule, że trybunał ten działa na mocy specjalnego upoważnienia Stolicy Apostolskiej.

Trudności kontaktowania Krakowa z Warszawą coraz bardziej się po-

⁹⁰ ASM, Trybunał II Instancji, t. I, s. 11.

⁹¹ AAS 64 (1972), 132–133.

⁹² Cappello, s. 68.

⁹³ Załącznik V.

większały, dlatego też po upływie ważności reskryptu, administrator apostolski biskup Stanisław Gall poprosił Stolicę Apostolską, aby sprawy warszawskie w trzeciej instancji mogły być sądzone na miejscu. Stolica Apostolska na tę prośbę wyraziła zgodę⁹⁴. Odtąd Sąd Metropolitalny w Krakowie przestał pełnić rolę trzeciej instancji dla spraw warszawskich.

Trybunał krakowski nie został jednak przez to uwolniony od pracy dla innych odległych sobie diecezji, gdyż nieco wcześniej, bo 19 października 1942, wikariusz generalny diecezji lubelskiej zwrócił się również z prośbą do Stolicy Apostolskiej, podobnie jak to uczynił biskup Gall z Warszawy na początku okupacji, aby sprawy małżeńskie z terenu diecezji lubelskiej mogły być załatwiane w trzeciej instancji albo na miejscu, względnie w innym sądzie kościelnym w Polsce, wyznaczonym przez Stolicę Apostolską.

Odpowiadając na tę prośbę Stolica Apostolska poleciła, aby sprawy wymagające rozpatrzenia w trzeciej instancji kierować do Sądu Metropolitalnego w Krakowie⁹⁵.

Nie koniec na tym. W dniu 15 stycznia 1944 Kongregacja Konsystorialna, na prośbę ordynariusza przemyskiego biskupa Franciszka Bardy, ustanowiła Sąd Metropolitalny w Krakowie trybunałem trzeciej instancji również dla spraw z terenu diecezji przemyskiej⁹⁶. Zaznaczyć jednak należy, że w okresie okupacji Sąd Metropolitalny w Krakowie pełniąc obowiązki trzeciej instancji dla spraw warszawskich, lubelskich i przemyskich był numerycznie jednym i tym samym sądem z trybunałem pierwszej instancji. Poza sądem krakowskim w metropolii krakowskiej w okresie okupacji żaden inny nie pełnił obowiązków trzeciej instancji.

Po zakończeniu drugiej wojny światowej ilość spraw rozpatrywanych w sądach kościelnych bardzo wzrosła, tym samym powiększyła się ilość spraw wymagających rozpatrzenia w trzeciej instancji. Aczkolwiek trudności skontaktowania się ze Stolicą Apostolską zniknęły, to jednak wiele okoliczności przemawiało za tym, aby sprawy polskie na szczeblu trzeciej instancji załatwiać w kraju. Biorąc to pod uwagę Prymas Polski kardynał August Hlond oraz arcybiskup krakowski kardynał Adam Stefan Sapieha zwrócili się bezpośrednio po wojnie do Stolicy Apostolskiej, aby w Polsce mogły być utworzone trybunały trzeciej instancji. Papież Pius XII polecił Kongregacji dla Nadzwyczajnych Spraw Kościoła wydać dekret upoważniający obydwu polskich kardynałów do zorganizowania w Polsce trzeciej instancji. Kongregacja wydała ten dekret dnia 25 października 1946⁹⁷. Opierając się na tych uprawnieniach kardynał

⁹⁴ Załącznik VII.

⁹⁵ Załącznik VIII.

⁹⁶ Załącznik IX.

⁹⁷ Glemp J., *Polskie sądownictwo kościelne...*, 172.

Hlond i kardynał Sapieha w dniu 29 marca 1947 wyznaczyli sąd gnieźnieński i krakowski na trybunały trzeciej instancji dla wszystkich sądów duchownych w Polsce⁹⁸.

W ten sposób powołane zostały do istnienia w Polsce dwa trybunały, które podobnie jak Rota Madrycka, miały sędzić sprawy w trzeciej instancji bez potrzeby uciekania się do Roty Rzymskiej. Dekret wydany przez dwóch kardynałów zatrzymał istniejącą dotychczas w Polsce organizację sądownictwa kościelnego drugiej instancji, przydzielając istniejące już trybunały drugiej instancji do jednego z dwóch trybunałów trzeciej instancji.

Trybunał trzeciej instancji w Krakowie objął następujące trybunały drugiej instancji: gnieźnieński, warszawski, arcybiskupi sąd w Poznaniu, który rozpatrywał w trybie drugiej instancji sprawy warszawskie oraz Sąd Biskupi w Pelplinie jako drugą instancję dla spraw gnieźnieńskich.

Pozostałe trybunały drugiej instancji objął trybunał trzeciej instancji w Gnieźnie.

Oficjałem nowego trybunału trzeciej instancji w Krakowie został mianowany profesor prawa kanonicznego na Uniwersytecie Jagiellońskim ks. dr Jan Krzemieniecki.

Z tenoru dekretu Kongregacji, dającego kardynałom prawo zorganizowania trzeciej instancji w Polsce wynikało, że trybunały te miały zasadniczo kierować się przepisami zawartymi w kan. 1594—1596, a przewidzianymi dla drugiej instancji. Dekret erygujący trybunały trzeciej instancji w Polsce wyraźnie zaznaczał, że nie wolno sędzić sprawy już raz w tym trybunale rozstrzyganej, winna być zachowana zasada kolegialności, jak również i to, że w wydawanych przez te trybunały wyrokach winna być wzmianka, że działają one na mocy specjalnego indultu Stolicy Apostolskiej.

Nowo powstałe trybunały trzeciej instancji uważały się za trybunały delegowane i apostolskie.

Trybunał trzeciej instancji w Krakowie używał pieczęci: „Delegowany Apostolski Trybunał III Instancji w Krakowie”. Ks. Józef Glemp w cytowanym artykule wyraża opinię, że stwierdzenia dekretu rzymskiego w tej sprawie sugerują coś zupełnie innego. Jego zdaniem natura trybunałów trzeciej instancji miała być taka sama, jak zwykłych sądów apelacyjnych, które w prawie kodeksowym nazwane są zwyczajnymi, a więc trybunał gnieźnieński i krakowski, jako trzecie instancje, nie były nowymi sądami, ani delegowanymi, lecz zwyczajnymi trybunałami już istniejącymi, którym Stolica Apostolska przyznała prawo rozsądzania spraw w trzeciej instancji. Przyznanie dalszego stopnia jurysdykcji sądowej nie jest równoznaczne z delegowaniem władzy sądowej. Tym, co upo-

⁹⁸ Załącznik XIII.

dobniało udzieloną tym trybunałom jurysdykcję do władzy delegowanej, był jej czasowy charakter⁹⁹. Wydaje się, że stanowisko ks. Glempa należy uznać za słuszne. Przyczyną tego rodzaju nieporozumień były niejasności zarówno w dekreście rzymskim, przyznającym polskiemu kardynałowi prawo zorganizowania trybunałów trzeciej instancji, jak również niejasności w dekreście wykonawczym.

Trybunał krakowski trzeciej instancji działał do roku 1956. Kryzys w jego działalności zaczął się już od listopada poprzedniego roku, a zaostrzył się na wiosnę 1956. W tym to bowiem krótkim czasie zmarły w Krakowie dwie najbardziej czynne w tym trybunale osoby: ks. dr Piotr Bober obrońca węzła małżeńskiego oraz ks. prof. dr Jan Krzemieniecki, przewodniczący tego trybunału¹⁰⁰.

Po śmierci tych dwóch pracowników trybunału trzeciej instancji pozostało do załatwienia 214 spraw, przy czym niektóre z nich czekały na załatwienie już bardzo długo. Na polecenie ówczesnego wikariusza kapitulnego ks. biskupa Franciszka Jopa wszystkie sprawy przeniesiono z mieszkania oficjała, gdzie trzecia instancja miała swoją siedzibę, do kurii metropolitalnej. Sporządzony przez O. dr Wojciecha Zmarza oraz przez O. prof. dr Joachima Bara, franciszkanów, wykaz wszystkich spraw, przedłożony został rządcy archidiecezji¹⁰¹. Sprawa była oczywista, że trybunał krakowski nie podoła załatwieniu wszystkich spraw. Na najbliższej konferencji Episkopatu Polski biskup Jop przedstawił problem niezłatwionych spraw w trybunale trzeciej instancji w Krakowie. Konferencja postanowiła rozwiązać problem doraźnie. Przewodniczący Episkopatu Polski ks. biskup Michał Klepacz rozdzielił wszystkie pozostałe do załatwienia sprawy różnym sądom kościelnym w Polsce, a mianowicie: w Płocku, Kielcach, Łodzi, Sandomierzu, Przemyślu, Poznaniu i Gorzowie Wielkopolskim. Każdy z wymienionych sądów otrzymał około dwadzieścia spraw¹⁰².

Już od lutego 1956 roku Przewodniczący Episkopatu zaczął prowadzić rozmowy z biskupami w sprawie przeniesienia trzeciej instancji z Krakowa. Ostatecznie postanowiono, że trybunał ten zostanie przeniesiony do Tarnowa. Po uzyskaniu zgody ordynariusza tarnowskiego biskupa Jana Stepy, Przewodniczący Episkopatu dekretem z dnia 22 maja 1956 ustanowił w Tarnowie trybunał trzeciej instancji¹⁰³. Biskup tarnowski, zgadzając się na trzecią instancję w Tarnowie, zaproponował skład osobowy nowego trybunału, a dekret biskupa Michała Klepacza ten skład po-

⁹⁹ Glemp J., *Polskie sądownictwo kościelne...*, 172.

¹⁰⁰ AKM, Akta personalne, nr 123, nr 896; Ks. dr Piotr Bober zmarł 13 XI 1955. Ks. prof. dr Jan Krzemieniecki zaś 5 III 1956.

¹⁰¹ ASM, Zmarz-Bar, *Wykaz spraw trzeciej instancji*, Kraków 1956.

¹⁰² ASM, Trybunał III Instancji, pismo z dnia 5 maja 1956, nr 390/56.

¹⁰³ Załącznik XXI.

twierdził¹⁰⁴. Trybunał trzeciej instancji w Tarnowie objął jurysdykcję terytorium, które dotąd podlegało trybunałowi trzeciej instancji w Krakowie.

Aczkolwiek ci sami sędziowie występowali w trybunale pierwszej instancji co i w trzeciej, to jednak przeważało przekonanie, że sąd trzeciej instancji jest sądem apostołskim delegowanym, a więc różnym od istniejącego tam sądu diecezjalnego. Tak więc i tu, podobnie jak przed kilku laty w Krakowie, zaistniały dwie odrębne instytucje sądownictwa kościelnego z odrębnymi oficjami¹⁰⁵. Sekretariat Prymasa Polski po pewnym czasie przesłał na ręce oficjale sądu diecezjalnego w Tarnowie ks. dr Stefana Zalesieńskiego wyjaśnienie, że w diecezji tarnowskiej istnieje jeden sąd kościelny, który na mocy upoważnienia Stolicy Apostolskiej posiada uprawnienia do rozsądzania spraw w trzeciej instancji¹⁰⁶.

W międzyczasie nastąpiły też poważne zmiany w organizacji trzeciej instancji na północy Polski. Za zgodą wikariusza generalnego w Warszawie, ks. biskupa Wacława Majewskiego, Przewodniczący Episkopatu ks. biskup Michał Klepacz przeniósł trybunał trzeciej instancji z Gniezna do Warszawy. Stało się to 24 czerwca 1954 r., a dekret dokonujący tej zmiany motywował ją centralnym położeniem stolicy i tą okolicznością, że posiada ona odpowiednią liczbę kwalifikowanych do pracy sądowej kapłanów¹⁰⁷.

Utworzenie trzeciej instancji w Tarnowie miało charakter tymczasowy, dlatego też intensywnie myślano o nowym rozwiązaniu całej sprawy. O przeniesieniu trzeciej instancji do Krakowa nie mogło być mowy, gdyż Sąd Metropolitalny w Krakowie od 1958 r. był nie tylko drugą instancją dla całej metropolii, ale sądził również własne sprawy w dwóch instancjach.

Dekretem z dnia 22 października 1960 Prymas Polski dokonał reorganizacji trybunału w trzeciej instancji.

Sądy skupiające się od 1947 r. przy Sądzie Metropolitalnym w Gnieźnie zostały przeniesione do Sądu Metropolitalnego w Warszawie, jako trzeciej instancji. Sądy zaś od 1947 r. mające trzecią instancję w Krakowie otrzymały ją odtąd w Gnieźnie¹⁰⁸.

¹⁰⁴ Przewodniczącym trybunału trzeciej instancji w Tarnowie został ks. dr Ignacy Dziedzic. obrońcami wzięła: ks. dr Piotr Gajda i ks. dr Jan Kos. Sekretarzami: ks. Wojciech Kania i ks. Jan Skorodecki. Sędziami: biskup Karol Pękala, ks. dr Stanisław Adamczyk, ks. Józef Brudz, ks. Ludwik Curyło, ks. Stefan Rusin, ks. dr Jan Rzepa, ks. prof. Władysław Węgiel oraz ks. dr Stefan Zalesieński.

¹⁰⁵ Roczn. diec. T., 1958, s. 37: Oficjalem trybunału pierwszej instancji był ks. dr Stefan Zalesieński, oficjalem trybunału trzeciej instancji ks. dr Ignacy Dziedzic.

¹⁰⁶ Glemp J., *Polskie sądownictwo kościelne...*, 183—184.

¹⁰⁷ Załącznik XIV.

¹⁰⁸ Załącznik XXIII. Sprawy krakowskie wymagające rozsądzenia w trzeciej instancji skierowywane były do Sądu Metropolitalnego w Warszawie. Oprócz tego tam przesyłał swe sprawy do rozsądzenia w III instancji trybunał gnieźnieński, Ar-

Dekret Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, ustanawiający trybunał trzeciej instancji w Warszawie i w Gnieźnie, równocześnie likwidował trybunał trzeciej instancji w Tarnowie, po przeszło czteroletniej jego działalności.

d. Zagadnienie dalszych instancji

Zgodnie z kan. 1903 sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa nie przechodzą nigdy w stan rzeczy osądzonej. Może się zdarzyć, że strona w procesie, po dwóch lub trzech wyrokach negatywnych, domaga się dalszego rozpatrzenia swej sprawy. Na mocy Kodeksu jedynie Rota Rzymska może rozpatrywać sprawę w trzeciej i dalszych instancjach¹⁰⁹. W Polsce natomiast, na mocy specjalnego indultu, sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa po trzech wyrokach negatywnych nie muszą być kierowane do Roty, lecz do Prymasa Polski, który wyznacza trybunał do ponownego rozpatrzenia sprawy. Przedtem jednak, zgodnie z kan. 1903 oraz art. 217 instrukcji „Provida” żąda nowych i ważnych dowodów. Dowody te nie muszą być zaraz rozstrzygające, lecz winny zawierać możliwość zmiany poprzedniego wyroku. Po otrzymaniu takich dowodów Sekretariat Prymasa Polski przesyła je wraz z aktami sprawy do wyznaczonego sądu, który dokonuje kolegalnej oceny tych dowodów i sprawę przyjmuje do ponownego rozpatrzenia lub też dekretem oddala.

Taki sposób postępowania w dalszych instancjach obowiązuje w Polsce od 1947, kiedy to została zorganizowana w Polsce trzecia instancja. Do prowadzenia spraw w dalszych instancjach Prymas Polski wyznaczał każdy sąd duchowny metropolii krakowskiej.

Zakończenie

Organizacja sądownictwa kościelnego w metropolii krakowskiej na przestrzeni 50 lat jej istnienia ulegała częstym zmianom, w zależności od potrzeb wiernych tych diecezji, na które z kolei wielki wpływ miały przemiany dokonujące się w życiu religijnym, gospodarczym, społecznym i politycznym. Elastyczność tej organizacji świadczy o tym, że mimo zmiennych warunków Kościół także i na tym odcinku swej pracy, jakim było sądownictwo kościelne, umiał się do nich dostosować, by w ten sposób lepiej wypełnić swoje posłannictwo.

cybiskupi Sąd w Białymstoku, Sąd Metropolitalny w Poznaniu, który sądził w drugiej instancji sprawy gorzowskie, lubaczowskie oraz wrocławskie, Sąd Biskupi we Włocławku, który był drugą instancją dla Poznania oraz trybunał pelpliński, jako druga instancja dla Gniezna.

¹⁰⁹ Roberti, s. 361; Pieronek, s. 153.

A N E K S Y

WYKAZ WAŻNIEJSZYCH DOKUMENTÓW DOTYCZĄCYCH ORGANIZACJI SĄDOWNICTWA KOŚCIELNEGO W METROPOLII KRAKOWSKIEJ (1925—1975)

I.

Sąd arcybiskupi w Poznaniu trybunałem II instancji dla sądu diecezji krakowskiej
(ASM, Trybunał II Instancji, t. II.)

483/18

S. Congregatio Consistorialis
Beatissime Pater

Adamus Sapieha, Episcopus Cracoviensis, S. Sedi Apostolicae immediate subiectus, ad pedes Sanctitatis Vestrae provolutus, humiliter petit ut Sanctitas Vestra pro dioecesi Cracoviensi, ad normam canonis 1594, § 3 Codicis Iuris Canonici, approbare semel pro semper dignetur tanquam tribunal secundae instantiae tribunal Metropolitae Gnesnensis et Posnaniensis.

Die 15 martii 1924 Sacra Congregatio Consistorialis vigore facultatum a SSmo Domino Nostro Pio PP. XI sibi tributarum, Revmo Ordinario oratori imploratam facultatem benigne iuxta petita concedit. Contrariis quibusvis non obstantibus.

II.

Sąd krakowski Sądem Metropolitalnym II instancji
(ASM, Trybunał II Instancji, t. I.)

366/26

Adam Stephanus Sapieha
Miseratione Divina et S. Sedis Apostolicae Gratia
Princeps Metropolita Cracoviensis

Dilecto Nobis in Christo
Illmo ac Revmo Dmno Marcello Slepicki
Officiali Nostri Iudicii
Salutem in Domino

Cum per Bullam Apostolicam „Vixdum Poloniae unitas” dioecesis Cracoviensis in Archidioecesem evecta esset — Nos ad normam can. 1595 C.I.C. Tribunal II instantiae appellationis pro causis primum agitatis coram Episcopis Suffraganeis constituimus et volumus, ut iidem Iudices synodales: Adam Podwin, Thaddeus Gromnicki, Joannes Korzonkiewicz, Stanislaus Rospond, Joannes Tobiasiewicz, Stephanus Wawrzkowicz, et prosynodalis: Stanislaus Domasik, etiam in Tribunali II instantiae munere iudicum fungantur et officium Defensoris vinculi Domnis: Carolo Nikiel, et Joanni Krzemieniecki et officium Notarii Domno Brunoni Halla comittimus.

Vestrae Illmae ac Revmae Dominationi qua Officiali demandamus, ut tempore oportuno iuramenta praescripta supradictis iudicibus et ministris deferre velit. In quorum fidem etc.

E Curia Principis — Metropolitae
Datum Cracoviae die 15 Ianuarii 1926.

III.

Sąd Biskupi w Tarnowie trybnałem II instancji dla Sądu Metropolitalnego
w Krakowie
(ASM, Trybunał II Instancji, t. II.)

80/40

S. Congregatio Consistorialis

Beatissime Pater

Adamus Sapieha, Archiepiscopus Cracoviensis, attenta difficultate utendi Tribunali Secundae Instantiae apud archidioecesim Posnaniensem constituto, facultatem petit, donec perdurent praesentes circumstantiae, appellandi ad Tribunal dioecesanum Tarnoviense.

Ex audientia SSmi diei 3 februarii 1940.

SSmus Dominus Noster Pius Div. Prov. PP. XII, referente infrascripto Cardinali S. C. Consistorialis Secretario, petitam gratiam iuxta preces concessit, servatis quae sequuntur condicionibus: 1. iudices primi et secundi gradus sint diversi, ad normam can. 1571 C.I.C.; 2. serventur normae statute a S.C. de Disciplina Sacramentorum tum in Litteris diei 1 Iulii 1932, tum in Instructione diei 15 augusti 1936, quae in Actis Apostolicae Sedis editae sunt; 3. explicita mentio fiat praesentis facultatis extraordinariae tam in verbali concordationis dubiorum in altera instantia, quam in secunda instantia; 4. salvo semper iure directe appellandi ad Sacram Romanam Rotam, de quo in can. 1599 § 1, n. 1.

Praesentibus valituris ad biennium, si tamdiu presentia adiuncta perducaerint. Contrariis quibusve minime obstantibus.

IV.

Sąd Metropolitalny w Krakowie trybnałem II instancji dla sądu kościelnego
w Przemyślu
(ASM, Trybunał II Instancji, t. I.)

Sacra Congregatio
de Sacramentis

Romae, die 10 martii 1941

N. 11/41 Vq

Excellentissime Domine

Sacra haec Congregatio communicare satagit Ex. T. Rev. mae Sanctissimum Dominum N. PIUM PP. XII, in Audientia quam Em. mo Cardinali S. huius Dicastarii Praefecto die 10 currentis mensis Martii concessit, benigne annuere precibus Exc. mi Episcopi Premisliensis Latinorum die 22 octobris datis et designare tribunal Metropolitanum Cracoviense tanquam tribunal secundae instantiae pro causis quae coram tribunali Premisliensi in prima instantia sunt agitatae.

Quae tamen designatio ad triennium tantum erit valitura, si tamdiu praesentia adiuncta perseverent, et servatis omnibus iure servandis.

V.

Sąd Metropolitalny w Krakowie trybunałem III instancji dla sądu kościelnego
w Warszawie
(ASM, Trybunał III Instancji)

Supremo Tribunale delle Segnatura
Apostolica

Romae 27 septembris 1941

Prot. N.C. P. 786/941

Excellentissime ac Rev. me Domine

In Congressu habito in sede S. Tribunalis coram E.mo ac Rev.mo D.no, Cardinali Praefecto die tertia julii 1941 proposistis Tuis precibus ad impetrandum ut, consideratis secunda instantia iudicata in Tribunali Varsaviensi cognosci ac definiri in tertia instantia possint apud Tribunal Cracoviense, omnibus mature perpensis, decretum est: „Preces referantur SS.mo cum voto favorabili, sub clausulis quae sequuntur: 1. ut facultas indulgeatur dumtaxat ad biennium, si tamdiu praesentia adiuncta perdurent; 2. ut in dubiorum concordatione atque in sententia definitiva expressa fiat apostolicae huius facultatis concessionis mentio; 3. firmo iure ad Apostolicam Signaturam, si cui placeat, recurrendi post iudicium tertiae instantiae ad normam can. 1603.” Die autem 10 iulii 1941 SS.mus D.N. Pius divina Providentia Papa XII in audientia E.mo ac Rev.mo Cardinali Praefecto S. huius Tribunalis Signaturae Apostolicae impertita, habita relatione eiusdem E.mi Viri, petitam gratiam concessit iuxta votum Congressus. Quae dum Excellentiae tuae ratione mei muneris communico, omnia bona atque fausta a Deo Tibi adprecor.

Franciscus Morano a Secretis

VI.

Prolongata dekretu upoważniającego sąd kościelny w Tarnowie do rozpatrywania
spraw krakowskich w trybie apelacyjnym
(ASM, Trybunał II Instancji, t. II.)

80/40

S. Congregatio Consistorialis
Beatissime Pater

Adamus Sapięha, Archiepiscopus Cracoviensis, ad pedes Sanctitatis Vestrae provolutus, humillime implorat ut sibi concedatur gratia prorogationis Indulti concessi die 3 Februarii 1940 ad biennium, Rescripto S. Congregationis Consistorialis, appellandi scilicet in secunda instantia ad tribunal dioecesanum Tarnoviense iisdem perdurantibus causis.

Sacra Congregatio Consistorialis, vigore facultatum sibi a SSmo D.N. Pio Div. Prov. PP. XII tributarum, benigne annuit pro gratia iuxta preces ad biennium. Contrariis non obstantibus.

Datum Romae ex Aedibus S.C. Consistorialis, die 24 februarii 1942.

VII.

Upoważnienie Sądu Metropolitalnego w Warszawie do rozpatrywania swoich spraw
w III instancji
(ASM, Trybunał III Instancji)

Supremum Signaturae Apostolicae
Tribunal

Romae, die 28 iulii 1943

Prot. N.C.P. 871/943

Excellentissime ac Rev.me Domine

Per litteras datas die 28 Maii 1943 Vicarius Capitularis Varsaviensis, petiit ut ex apostolico indulto causae matrimoniales apud eam Curiam in primo alteroque

gradu iam definitivae, ibidem in tertio quoque tractari ac definiri possint saltem durante hoc bello.

Hac super petitione, Supremum hoc Tribunal, in Congressu habito die I decurrentis mensis coram E.mo ac Rev.mo D.no Cardinali Praefecto, decrevit: Referatur SS.mo cum voto favorabili pro gratia prorogationis praecedentis concessionis factae ex audientia SS.mi die 10 Iulii 1941 ad aliud biennium. Die vero 8 ipsius decurrentis mensis SS.mus D.N. Pius, divina providentia Papa XII in audientia E.mo ac Rev.mo D.no Cardinali Praefecto impertita, gratiam prorogationis benigne concessit, iuxta votum Congressus. Itaque pro proximo biennio firma manet facultas cum ista Curia communicata per Supremi huius Tribunalis littera datas die 31 Iulii 1941.

VIII.

Sąd Metropolitalny w Krakowie III instancją dla sądu kościelnego w Lublinie
(ASM, Trybunał III Instancji)

Supremum Signaturae Tribunal
Prot. N.C.P. 837/943

Romae, die 23 Iulii 1943

Excellentissime ac Rev.me D.ne

Per litteras datas ad hoc Supremum Tribunal die 19 octobris 1942 Ill.mus ac Rev.mus D.nus Vicarius Generalis Lublinensis petiit ut causae matrimoniales in Lublinensi Curia definitae possint in tertio gradu apud eandem Curiam vel aliud ecclesiasticum tribunal Polonicum e commissione pontificia cognosci ad definiri. Quibus precibus propositis et consideratis omnibus temporum et locorum circumstantiis, in Congressu habito coram E.mo ac Rev.mo D.no Cardinali Praefecto die 1 Iulii c.a. decretum est petitionem referendam esse SS.mo cum voto favorabili pro Curia Cracoviensi., ad triennium. SS.mus autem D.Ni Pius, divina providentia Papa XII, in audientia eidem E.mo ac Rev.mo D.no Cardinali Praefecto impertita, benigne concessit ut, ad triennium, causae definitae in prima et in secunda instantia apud tribunal Lublinense, possint in tertio gradu apud Cracoviense tribunal cognosci deifniri. Quae ego Excellentiae Tuae significans omnia bona atque fausta a Deo adprecor.

IX.

Sąd Metropolitalny w Krakowie III instancją dla sądu kościelnego w Przemyślu
(ASM, Trybunał III Instancji.)

L. 678/4

S. Congregatio Consistorialis

Beatissime Pater

Franciscus Barda, Episcopus Premisliensis Latinorum, ad pedes Sanctitatis Vestrae humiliter provolutus, implorat ut causa de nullitate matrimonii inter Sophiam Hawro actricem et Michaelem Lobos partem conventam, iam in secunda instantia pertractata in tribunali dioecesano, dijudicari valeat in tertia instantia apud tribunal Ordinarii Cracoviensis, ob difficultatem transmittendi, in praesentibus circumstantiis, acta hulusmodi processus ad Sacram Romanam Rotam qua tribunal III gradus.

Insuper quum praeter casum superius descriptum, iisdem circumstantiis perdurantibus, etiam in aliis causis iudicialiter in secunda instantia actis in Curia Premisliensi accidere possint appellationes ad tertiam instantiam, orator etiam pro aliis causis forte exorituris implorat ut tamquam forum appellationis tertiae instantiae constituentur tribunal archidioecesis Cracoviensis.

Et Deus...

Ex Audientia SSmi diei 15 Ianuarii 1944

SS.mus Dominus Noster Pius Divina Providentia PP. XII, referente infra-scripto Sacrae Congregationis Consistorialis Cardinali Secretario, attentis exposi-

tis, imploratum gratiam in omnibus iuxta petita benigne concedere dignatus est ad biennium, si tandiu praedicta causa perduraverit. Contrariis quibusvis minime obstantibus.

Fr. R. C. Card. Rossi
a secr. mp.
B. Benzoni Ads. mp.

X.

Dalsza prolongata dekretu ustanawiającego Sąd Biskupi w Tarnowie II instancją dla Sądu Metropolitalnego w Krakowie
(ASM, Trybunał II Instancji, t. II.)

80/40

S. Congregatio Consistorialis

Beatissime Pater

Adamus Sapieha, Archiepiscopus Cracoviensis, ad pedes Sanctitatis Vestrae provolutus, humillime implorat ut sibi concedatur gratia prorogationis Indulti concessi die 3 februarii 1940, Rescripto S. Congr. Consistorialis, appellandi scilicet in Secunda Instantia ad tribunal dioecesanum Tarnoviense.

Sacra Congregatio Consistorialis, vigore facultatum sibi i SS.mo D.N. Pio Div. Prov. PP XII tributarum, benigne annuit pro gratia iuxta preces ad biennium. Contrariis non obstantibus.

Datum Romae, ex aedibus S.C. Consistorialis, die 21 Ianuarii 1944.

XI.

Upoważnienie sądu katowickiego do rozpatrywania spraw opolskich
(ASM, Trybunał II Instancji, t. I.)

Prymas Polski

Nr 149/45/P.

Dekret

Na mocy szczególniejszych pełnomocnictw nadanych Nam przez Stolicę Apostolską pismem św. Kongregacji dla Spraw Kościelnych Nadzwyczajnych z dnia 8 lipca b.r. przychyliając się do wniosku Najprzew. Ks. Inf. Dr. Bolesława Kominaka, Administratora Apostolskiego Śląska Opolskiego, opierając się na zgodzie wyrażonej przez Jego Eksc. Księdza Biskupa Stanisława Adamskiego w Katowicach niniejszym dekretem upoważniamy jego Sąd Biskupi do rozpatrywania w pierwszej instancji spraw sądowych Administracji Apostolskiej Śląska Opolskiego. Niniejszy dekret pozostaje w mocy aż do odwołania.

Poznań, dnia 13 października 1945.

August Kard. Hlond

XII.

Dokument dotyczący „dekretu wdowieństwa” w wypadku domniemanej śmierci
współmałżonka

(Publ.: Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej, 8—9/1947, s. 266, 275—276; oraz w innych miesięcznikach diecezjalnych.)

Instrukcja

O kanonicznym badaniu narzeczonych przed ślubem uchwalona dnia 9 września 1946 r. na Plenarnej Konferencji Biskupów Polskich w Częstochowie (postanowienia dotyczące zawarcia małżeństwa w wypadku domniemanej śmierci poprzedniego małżonka)

27. Jeżeli poprzednie małżeństwo było ważne, do stwierdzenia stanu wolnego konieczne potrzeba bądź metryki śmierci wystawionej przez proboszcza miejsca zgonu, względnie dekretu wdowieństwa (decretum de praesumpta morte coniugis), wystawionego przez Ordynariusza, bądź dokumentu dyspensy papieskiej od małżeństwa niedokonanego, bądź dokumentu, rozwiązującego poprzednie małżeństwo na podstawie przywileju Pawłowego. O kulinarny dekret wdowieństwa należy się postarać we wszystkich wypadkach, w których zgonu współmałżonka nie można udowodnić urzędowymi dokumentami kościelnymi.

52. Przy wdowcach i wdowach konieczny jest dokument śmierci współmałżonka do stwierdzenia stanu wolnego. Kanonicznym dowodem zgonu jest jedynie urzędowe świadectwo zgonu władzy kościelnej, mianowicie proboszcza miejsca zgonu, wystawione na podstawie parafialnej księgi zgonów.

Do księgi tej proboszcz może wpisać zgon albo na podstawie lekarskiego świadectwa oględzin zwłok albo na podstawie świadectwa, wystawionego przez urząd stanu cywilnego lub zarząd szpitala, o ile ten uprawniony jest do prowadzenia spisu zmarłych, względnie kapitana okrętu, na którym zaszedł wypadek zgonu.

Jednakże świadectwo urzędu stanu cywilnego wtedy tylko jest podstawą zapisu do księgi parafialnej, jeżeli wystawione jest na podstawie zeznań naocznego świadka zwłok, czyli poświadczenia lekarskiego oględzin zwłok lub urzędowych dokumentów.

Natomiast nie może proboszcz uznać świadectwa urzędu stanu cywilnego, jeżeli wystawione jest tylko na podstawie orzeczeń władzy świeckiej (wojskowej, policyjnej, sądowej), stwierdzających zgon z własnych dociekań. Władze te bowiem mają swój sposób ustalania zgonu, nie zawsze zgodny z przepisami kanonicznymi (np. wywołanie przez ogłoszenie, wzywające zaginionego do stawienia się).

53. Jeżeli nupturient kościelnego świadectwa zgonu współmałżonka uzyskać nie może, natenczas proboszcz winien postąpić według zasad, ustalonych w instrukcji św. Oficjum z dn. 13 maja 1868 r. (Fontes I.C. IV, 1002). W myśl tych zasad do zawarcia nowego małżeństwa nie wystarcza jedynie prawdopodobieństwo śmierci współmałżonka, choćby było ono duże. Konieczną jest rzeczą osiągnięcie pewności moralnej, wykluczającej wszelką rozumną wątpliwość.

Nie wystarcza też sam fakt nawet bardzo długiej nieobecności i milczenia współmałżonka, lecz należy koniecznie starać się o pozytywne dowody zgonu, przede wszystkim na podstawie zaprzysiężonych zeznań wiarygodnych świadków, i to, o ile możliwości naocznych.

54. Jeżeli świadków nie ma, należy dowody zgromadzić z rozumnych poszlak, okoliczności, przypuszczeń i wieści, które to dane, razem wzięte, mogą przyczynić się do wytworzenia moralnej pewności o śmierci współmałżonka.

55. Wszystkie dowody zebrane według zasad wspomnianej Instrukcji św. Oficjum powinien proboszcz dokładnie spisać i w formie podania przesłać do Kurii diecezjalnej, dodając swą opinię o danej sprawie i świadectwo o wiarygodności świadków.

Zanim osoba zainteresowana nie otrzyma kurialnego dekretu wdowieństwa (de praesumpta morte coniugis), orzekającego jej wolny stan, zapowiedzi nie powinno się głosić.

XIII.

Ustanowienie trybunałów III instancji w Gnieźnie i w Krakowie
(ASM, Trybunał III Instancji. Publ.: Glemp J., Polskie sądownictwo kościelne..., s. 200—201)

Decretum

„Ob rerum temporumque discrimina ac praesertim gravissimas propter rei vehicularis difficultates, quibus Excellentissimi Poloniae Ordinarii cum Apostolica Sede per litteras communicare prohibentur”, SS.mus Dominus Noster PIUS divina Providentia Papa XII per decretum S. Congregationis pro negotiis ecclesiasticis extraordinariis de die 25 octobris 1946 N. 7800/46 subsignatis S.R.E. Cardinalibus speciales tribuit facultates in territorio polonico exercendas ad solummodo praesentibus rerum adiunctis perdurantibus valituras.

Inter alia iisdem S.R.E. Cardinalibus ius delatum est „deferendi tribunalii ecclesiastico Gnesnensi vel Cracoviensi iudicium tertiae instantiae in causis iudicatis in prima vel altera instantia a tribunalibus ecclesiasticis Reipublicae Poloniae,

idque per designationem peragendam iuxta normas ab ipsis Eminentissimis Cardinalibus constituendas, ita tamen, ut causae iudicatae in prima vel altera instantia ab uno tribunali nequeant in tertia instantia ab eodem iudicari ac firmo iure recurrendi ad Signaturam Apostolicam contra decisiones tribunalis tertiae instantiae ad normam Can. 1603 § 1. In singulis autem casibus expressa fiat mentio Apostolicae concessionis”.

Quam facultatem ad mentem Sanctae Sedis executioni mandantes communi sententia sequentes statuimus normas:

- 1) Ad Tribunal ecclesiasticum Gnesnense deferuntur in tertia causae iudicatae in secunda instantia
 - a. a Tribunali Metropolitano Cracoviense,
 - b. a Tribunali Metropolitano Leopoliense,
 - c. a Tribunali Metropolitano Vlnense,
 - d. a Tribunali Archiepiscopali Posnaniense qua Iudicio appellationis pro causis iudicatis in prima instantia a Tribunali Cracoviense et Leopoliense,
 - e. a Tribunali ecclesiastico Vladislaviense qua Iudicio appellationis pro causis iudicatis in prima instantia a Tribunali Posnaniense.
- 2) Ad Tribunal Metropolitanum Cracoviense deferuntur in tertia instantia causae iudicatae in secunda instantia
 - a. a Tribunali Metropolitano Gnesnense,
 - b. a Tribunali Metropolitano Varsaviense,
 - c. a Tribunali Archiepiscopali Posnaniense qua Iudicio appellationis pro causis iudicatis in prima instantia a Tribunali Varsaviense,
 - d. a Tribunali ecclesiastico Culmense qua Iudicio appellationis pro causis iudicatis in prima instantia a Tribunali Gnesnense.
- 3) Causae iudicatae in prima et secunda instantia ab uno Tribunali nullo pacto possunt videri ab eodem Tribunali in tertia instantiae.
- 4) Gnesnense et Cracoviense Tribunal tertiae instantiae Kalendis maii anni currentis constituentur et causas tractandas assument.
- 5) Omnes causae in tertia instantia collegialiter a tribus iudicibus praeside Officiali vel Viceofficiali cognoscendae sunt, salvo praescripto Can. 1576 § 1, 2°.
- 6) Sive in admissione causarum in Tribunalibus tertiae instantiae sive in earum saententiis express mentio fiat supradictae Apostolicae concessionis de die 25 octobris 1946.
- 7) Contra decisiones et sententias utriusque tribunalis tertiae instantiae datur recursus ad Supremum Signaturae Tribunal ad normam Can. 1603 61.

Datum Cracoviae, die 29 martii a.D. 1947.

(—) † Augustus Card. Hlond

(—) † Adam Card. Sapieha

XIV.

Sąd Metropolitalny w Krakowie II instancji dla spraw opolskich sądzonych w Katowicach

(ASM, Trybunał II Instancji, t. I.)

N. 1178/49

S. Congregatio Consistorialis

Beatissime Pater

Stephanus Wyszynski, Archiepiscopus Gnesnensis et Varsaviensis, ad pedes Sanctitatis Vestrae provolutus, sequentes supplices preces Rev.mi D. Boleslai Kominiek, Administratoris Apostolici Silesiae Opoliensis, in cuius territorio plus quam 1.000.000 catholici gente Polonica habitant, benignitati Sanctitatis Vestrae humillime praesentat ac fundit:

Vigore specialissimarum facultatum a Sanctitate Vestra, per rescriptum S.

Congregationis pro Negotiis Ecclesiasticis Extraordinariis die 8 Iulii 1945 tributarium cl. m. Card. Augustus Hlond, Poloniae Primas, decreto 13 Octobris 1945 Nr 148 concessit ut causae iudiciales territorii Silesiae Opoliensis, praefato Administratori Apostolico subiecti, usque ad erectionem proprii Tribunalis Ecclesiastici, Tribunali Dioecetano Katovicensi committi queant.

Cum vero causae iudiciales dioeceseos Katovicensis a Tribunali Metropolitano Cracoviae in secunda Instantia dijudicandae sint humillime petit ut etiam causae territorii Silesiae Opoliensis, in secunda Instantia tractandae Tribunali Metropolitano Cracoviensi committi possint.

Et Deus est...

Haec Sacra Congregatio Consistorialis, vigore facultatum sibi a SSmo Domino Nostro Pio Div. Prov. PP XII tributarium praefatam designationem, iuxta petita benigne approbare dignata est. Contrariis quibuslibet minime obstantibus.

Datum Romae, ex Aedibus S.C. Consistorialibus, die 20 Octobris 1949.

(—) † Card. Piacca
Episc. Sabinen. et M.

XV.

Forma postępowania przy stwierdzaniu stanu wolnego w wypadku domniemanej śmierci współmałżonka zatwierdzona przez Konferencję Episkopatu z dn. 23

XI 1949 r. w Krakowie
(ASM, Trybunał I Instancji)

1) Dochodzenie, którego celem jest stwierdzenie stanu wolnego w wypadku domniemanej śmierci współmałżonka, jest z natury swej postępowaniem administracyjnym, w zasadzie wolnym od rygorów zwykłego procesu kanonicznego 1).

2) W wypadkach wyjątkowych, gdyby Ordynariusz uznał to za wskazane, sprawa może być rozstrzygnięta na drodze zwykłego postępowania sądowego przy udziale obrońcy węzła małżeńskiego 2).

3) Zgodnie z 149 uchwałą Pierwszego Polskiego Synodu Plenarnego w sprawach o domniemaną śmierć współmałżonka, właściwym jest Ordynariusz stałego lub tymczasowego miejsca zamieszkania, albo miesięcznego pobytu, wreszcie Ordynariusz aktualnego pobytu w miejscu ślubu, gdy chodzi o tułaczy.

Jeśli jest kilku właściwych Ordynariuszów, sprawę rozstrzyga ten, który ją pierwszy przyjął do rozstrzygnięcia.

4) Badanie i rozstrzyganie spraw o domniemaną śmierć małżonka, zleca Ordynariusz według swego uznania, bądź władzy administracyjnej, bądź sądowej. Sąd działa jednak w tych sprawach jako organ biskupiej władzy administracyjnej, z wyjątkiem wypadku przewidzianego w p. 2.

5) Sprawy tego rodzaju należy rozpatrywać i rozstrzygać z reguły jednoosobowo.

Trybunał jednoosobowy, delegowany na stałe przez Ordynariusza, bada sprawy w trybie administracyjnym i rozstrzyga je w formie dekretu przy udziale notariusza.

6) W wypadkach bardziej zawiłych dekretuje kolegialnie trybunał złożony z przewodniczącego i dwu asesorów, wyznaczonych przez Ordynariusza ad causam vel universitatem causarum.

Przewodniczącym jest sędzia przewidziany w p. 5.

7) Od dekretów negatywnych, tak jednoosobowych jak kolegialnych przysługuje wnioskodawcom prawo odwołania do samego Ordynariusza w terminie miesiąca od otrzymania dekretu.

8) Ponowne rozpatrzenie sprawy wskutek złożonego odwołania powierza Ordynariusz kolegium trzech i na podstawie ich opinii wydaje dekret ostateczny.

Kolegium trzech urzęduje w nowym składzie osób, jeśli dekret w pierwszej instancji wydano kolegialnie w myśl punktu 6.

9) Przeciwno ostatecznym dekretem Ordynariusza wnioskodawcom przysługuje prawo odwołania do św. Kongregacji Sakramentów (kan. 1601).

10) Jest rzeczą bardzo wskazaną odradzać wydawanie dekretów negatywnych, odrzucających ostateczny wniosek o uznanie zgonu współmałonków ze względu na możliwość znalezienia nowych środków dowodowych.

11) Przedmiotem dekretu wdowieństwa jest uznanie z moralną pewnością współmałżonka za zmarłego, a wnioskodawcę za uprawnionego do zawarcia ponownego związku małżeńskiego, o ile nie ma innych, prawem przewidzianych przeszkód małżeńskich.

1) Dopuszczalne jednak, a nawet polecenia godne jest wzorowanie dochodzenia na procesie sądowym (Cfr Roberti, De processibus, 1941, str. 118 n. 3).

2) Tryb postępowania sądowego wymaga, aby sprawa była sporną między stronami, co w naszym wypadku zaistnieje, jeśli w obronie tezy, iż małżonek żyje, wystąpi ktoś uprawniony np. rodzina, kurator dzieci, albo jeśli Ordynariusz uczyni ją sporną, wyznaczając przeciwnika w osobie obrońcy wężła małżeńskiego.

XVI.

Ustanowienie Trybunału Prymasowskiego „super rato”

(Publ.: Biskupski S., Prawo małżeńskie Kościoła rzymsko-katolickiego, tom II, Proces małżeński, Olsztyn 1960, s. 459)

Sacra Congregatio de Sacramentis

Gnesnen

N. 7013/49

Indultum

Extraordinaria adiuncta, modo in Polonia vigentia, impossibile fere reddere videntur transmissionem ad Sanctam Sedem universorum actorum processum pro impetranda Pontificia dispensatione a matrimonio utpote tantum rato et non consummato confectorum: quapropter anixe postulavit Exc.mus Archiepiscopus Gnesnenis, Poloniae Primas, nomine omnium Poloniae Episcoporum, ut per peculiare facultates ad experimentum saltem, ad tempus concedenas, huic incommodo occurreretur.

Sacra vero Congregatio de Disciplina Sacramentorum, ut his precibus fieret satis, sequentia rata est indulgeri posse, omnino de cetero sartis tectis Regulis et Normis a Sacra hac Congregatione de Disciplina Sacramentorum traditis die 7 maii 1923 (AAS vol. XV, pp. 389 ss) et die 27 martii 1929 (AAS vol. XXI, pp. 490ss) necnon servato Decreto S.C.S. Officii, edito die 12 Junii 1942 (ASS vol. XXXIV, pp. 200 ss.) aliisque omnibus praescriptis, quae talium processum confectionem moderantur; iis tamen sub peculiaribus legibus:

1) Antequam quilibet processus instituat, Episcopus competens facultatem impetret ab Exc.mo Poloniae Primae, qui in ea concedenda se gerat ad tramitem nn. 1—12 „Regularum” Sacrae huius Congregationis diei 7 maii 1923.

2) Poloniae Primas, tres ecclesiasticos viros scientia canonica, integritate vitae prudentiaque conspicuos, seligat, qui sibi sint adiutorio in studio processum de quibus agitur, qui nempe votum suum valeant promere iuxta rei veritatem sive circa factum adsertae inconsummationis sive circa existentiam causarum sive circa scandalum a concessione dispensationis forte oriturum de qua re votum Episcopi dioecesani semper requiritur. Tribus addendus est etiam alius ecclesiasticus vir, qui defensoris vinculi munere fungetur, quique iisdem qualitatibus ac praedicti praefulgeat.

Hi omnes antequam suo munere fungi incipiant, coram Exc.mo Primae iusurandum praestent de officio rite et fideliter obeundo necnon de secreto servando.

3) Acta cuiuslibet processus, iuxta praescriptas normas a qualibet Curia Poloniae peracti, mittantur, una cum voto latino exarato Episcopi dioecesani, et cum animadversionibus defensoris vinculi eiusdem dioecesis, ad Exc.mum Poloniae Primatem, qui fasciculum tradet defensori vinculi, prouti supra designato, ut animadversiones suas pro vinculo quamprimum latine redigat.

4) Quando haec animadversiones praesto erunt, Exc.mus Primas easdem cum actibus universis transmittat singillatim tribus supradictis sacerdotibus, qui, post diligens actorum studium, seorsim singuli, nemine consulto et secreto, votum suum pro rei veritate latine redigant cum rationibus in iure et in facto ob quas ad suas conclusiones devenerunt.

5) Si tria vota, unanimiter pro concessione dispensationis concluderint, tunc Primas, votum suum latine redigat, in quo, prae oculis habitis Regulis Sacrae huius Congregationis et utendo votis trium laudatorum sacerdotum, mentem suam in casu pandet, argumentis itidem innixam tam in iure quam praesertim in facto, attentis etiam animadversionibus vinculi defensorum, quibus, si expediat, respondere ne omittat. In voto contineri debent coniugum testiumque in causa iuratarum depositionum peritiarumque excerpta, quae adsertum factum inconsummationis directe respiciant, quaeque a vernacula lingua rite exacteque sint in latinam conversa et adnotationem paginarum actorum originalium, a quibus desumpta sunt, diligenter referent.

6) Si unum, et a fortiori si duo, e supramemoratis votis sacerdotum contra concessionem dispensationis in casu concluderint, acta processus in archivio Curiae reponatur et de re notitia Sacrae huic Congregationi mittatur; nisi forte, quando unum tantum votum dispensationi adversum extiterit. Exc.mus Primas, actis maturae perpensis, persuasum sibi habuerit utiliter postulari posse supplementum actorum a Curia quae processum confecit: quo in casu ipse Curia dioecesanae accurata suppeditabit suppletoriae instructoriae capita. Postquam vero supplementum actorum peractum fuerit, exquirat Exc.mus Primas votum illius sacerdotis qui antea contra concessionem dispensationis concluderat, et si ipse modo votum pro concedenda dispensatione protulerit, Exc.mus Primas Relationem conficiat iuxta ea quae n. 5 statuta sunt.

7) Vota demum Episcopi dioecesani triumque laudatorum sacerdotum cum animadversionibus utriusque vinculi defensoris. Voto seu Relationi Exc.mi Primatis adnectantur et quamcitiis, et quamtutius, in fasciculo religata, ad hanc Sacram Congregationem mittantur, quae quidem reliqua peraget pro suo more peragenda ad iuris tramitem; non exclusa quoque facultate, si casus id suadeat, acta originalia pro pleniori eorum studio, exquirendi.

In Audientia diei 25 Februarii 1950 habita ab infrascripto Cardinali Pro-Praefecto, SS.mus Dominus Noster PIUS Papa XII, praefatum indultum ad biennium, si tamdiu alata adiuncta perseverent, a data huius indulti computandum duraturum ratum habere dignatus est, mandavitque ut Exc. mo Archiepiscopo Poloniae Primati notificetur executioni demendandum.

Datum Romae, ex Aedibus eiusdem Sacrae Congregationis die 1 Martii 1950.

(LS)

(—) † B. Card. Aloisi-Masella
Episcopus Praenestinus, — Pro Praefectus
(—) J. Bracci, sec.

XVII.

Instrukcja Prymasa Polski do procesu „super rato”

(Publ.: Biskupski S., Prawo małżeńskie, t. II, s. 458; Glemp J., Polskie sądownictwo Kościelne..., s. 212—213)

PRYMAS POLSKI

INSTRUCTIO PRIMATIS POLONIAE quoad transmissionem actorum processuum super rato et non consummato

Cum transmissio ad Sanctam Sedem uniuersorum actorum processuum pro impetranda Pontifia dispensatione a matrimonio utpote rato et non consummato cofectorum nimis difficilis videatur, SS.mus Dominus Noster PIUS Papa XII precibus Nostris — nomine omnium Poloniae Episcoporum porrectis — benigne annuens, perquisitionem actorum processuum, de quibus agitur, Nobis demandavit

sub peculiaribus legibus, quae in supradictae Congregationis rescripto, die 1 mensis Martii a. c. sub numero 7013/49 edito, clare determinatae fuerant.

Quapropter Nos, praefatum indultum exsequentes, tres Adiutores necnon Vinculi Defensorum — ad normam numeri 2 eiusdem indulti — rite constituimus, qui in studium processuum super rato et non consummato, a qualibet Curia Poloniae peractorum, incumberent. Omnibus vero Curiis Poloniae vi facultatis Nobis concessae sequentem in hac materia, iuxta S. Sedis praescripta, instructionem damus.

1) Facultate ad conficiendum processuum super rato et non consummato a Polonia Primate impetranda, curandum est, ut in causa instruenda adamussim observentur Regulae et Normae a Sacra Congregatione de Disciplina Sacramentorum traditae die 7 mensis Maii anni 1923 et die 27 mensis Martii 1929 necnon Decretum S.C. S. Officii editum die 12 mensis Iunii 1942.

2) Singula acta iudicialia, tum causae tum processus, in continenti tribus exemplaribus exarentur, si hoc facile possibile sit (unum exemplar sufficit).

3) Clauso processu dioecesanus vinculi defensor animadversiones suas latine faciat (in duobus exemplaribus).

4) Deinde Episcopus Dioecesanus latine exaret votum suum iuxta rei veritatem sive circa factum adsertae inconsummationis sive circa existentiam causarum sive circa scandalum a concessione dispensationis forte oriturum (in duobus exemplaribus).

5) Translatio actorum in linguam latinam, licet valda utilis non est necessaria.

6) Acta cuiuslibet processus, ad normam Iuris completa atque in fasciculum religata, cum indice actorum et documentorum necnon cum testificatione actuarii de eorum fidelis transcriptione tradenda sunt Nobis (Warszawa, ul. Miodowa 17) in tribus exemplaribus, ut tribus Adiutoribus seu Consultoribus, de quibus supra, transmittantur secundum praescripta numeri 4 memorati Sanctae Sedis indulti.

7) Oratores vel oratrices nullas informationes quoad cursum processuum a Secretaria Poloniae Primatis expetant, nisi mediante propria Curia Dioecesana. Secretaria notitiam de dispensatione concessa vel denegata cum Ordinario loci communicabit, alias informationes nemini praebere tenetur.

GNESNAE, die 30 mensis Maii Anni Sacri 1950.

XVIII.

Erekcja sądu kościelnego w Opolu

(ASM, Trybunał II Instancji, t. I. Publ.: Giemp J., Polskie sądownictwo kościelne..., s. 214)

PRYMAS POLSKI

N. 3180/51/R
ad 23751

DECRETUM

Vigore specialissimarum facultatum a Sancta Sede Nobis tributarum, praesentibus litteris in territorio Ordinariatus Silesiae Opoliensis pro omnibus causis a iure expresse in exceptis Tribunal Ecclesiasticum Primae Instantiae erigimus.

Datum Varsaviae, die 1 mensis Augusti 1951

(—) † Stefan Wyszyński

XIX.

Przeniesienie III instancji z Gniezna do Warszawy

(ASM, Trybunał III Instancji.)

PRAESENS EPISCOPATUS POLONIAE
EPSCOPUS MICHAEL KLEPACZ
VARSAVIAE

N. 2840/54/P.E.

DECRETUM

Annuentes instantibus precibus Illustrissimi Domini Dr Stanislai Bross, Vicarii Generalis Archidioeceseos Gnesnensis sede impedita, vigore specialissimae facultatis a Sancta Sede Praesidi Conferentiarum Episcoporum Poloniae tributae, prae-

sentibus litteris dispensamus Metropolitanum Tribunal Gnesnense ab onere iudicandi causas processuales in tertia instantia simulque — audito Exc.mo ac Rev.mo Domino Episcopo Venceslao Majewski, Vicario Generali Archidioeceseos Varsaviensis sede impedita — Metropolitanum Tribunali Varsaviensi deferimus ac committimus ius pertractandi ac dirimendi in tertia instantia causas iudicatas in secunda instantia a:

- a) Tribunali Metropolitanum Cracoviensi;
- b) Tribunali Metropolitanum in Białystok;
- c) Tribunali Metropolitanum in Lubaczów;
- d) Tribunali Archiepiscopali Posnaniensi, qua Iudicio appellationis pro causis iudicatis in prima instantia a Tribunali Cracoviensi, Lubaczoviensi, Wratislaviensi et Gorzoviensi;
- e) Tribunali Dioeceseo Vladislaviensi pro causis primum iudicatis a Tribunali Posnaniensi.

Sive in admissione causarum in praefato Tribunali tertiae instantiae sive in earum sententiis expressa fiat mentio supradicti Decreti.

Datum Varsaviae, die 24 mensis Junii Anni Mariani 1954.

L.S. (—) † Michael Klepacz

XX.

Sąd Biskupi w Sandomierzu, trybunałem II instancji dla archidiecezji krakowskiej (ASM, Trybunał II Instancji, t. II.)

Praeses Episcopatus

N. 1150/55/P.E.
ad 1990/55

DECRETUM

Annuentes precibus Vicarii Capitularis Cracoviensis, vigore specialissimae facultatis a Sancta Sede Praesidi Conferentiarum Episcoporum Poloniae tributae, praesentibus — attento voto Ordinarii Posnaniensis necnon consensu Ordinarii Sandomiriensis litteris diei 31 martii a.c. N. 1245/55 dato — benigne dispensamus supradictum Ordinarium Posnaniensem ab obligatione iudicandi in secunda instantia causas a Tribunali Cracoviensi in prima instantia iudicatas atque concedimus, ut in posterum appellatio a causis in prima instantia pertractatis coram memorato Tribunali Cracoviensi fiat ad praefatum Ordinarium Sandomiriensem. Servatis de iure servandis.

Praesentibus valituris ad triennium.

Datum Varsaviae, die 20 mensis Aprilis A.D. 1955.

(—) † Michael Klepacz

XXI.

Przeniesienie III instancji z Krakowa do Tarnowa (ASM, Trybunał III Instancji. Publ.: Glemp J., Polskie sądownictwo kościelne..., s. 216—217)

PRAESES EPISCOPATUS POLONIAE
EPISCOPUS MICHAEL KLEPACZ
VARSAVIAE

N. 1610/56/E.P.

DECRETUM

Annuentes precibus instantissimis Vicarii Capitularis Cracoviensis, vigore specialissimae facultatis a Sancta Sede Praesidi Conferentiarum Poloniae tributae, praesentibus — attentis litteris Exc.mi ac Rev.mi D.ni Episcopi Ioannis Stepá, Ordinarii Tarnoviensis diei 10 maii a.c. — dispensamus Metropolitanum Tribunal Cracoviense ab onere iudicandi causas processuales in tertia instantia simulque Dioeceseo Tribunali Tarnoviensi deferimus ac committimus ius pertractandi ac dirimendi in tertia instantia causas iudicatas in secunda instantia a:

- 1) Tribunali Metropolitanum Varsaviensi;

- 2) Tribunali Metropolitanano Posnaniensi qua Iudicio appellationis pro causis iudicatis in prima instantia a Tribunali Varsaviensi;
- 3) Tribunali Dioecesano Culmensi qua Iudicio appellationis pro causis iudicatis in prima instantia a Tribunali Gnesnensi et Vladislaviensi;
- 4) Tribunali Metropolitanano Gnesnensi qua Iudicio appellationis pro causis iudicatis in prima instantia a Tribunali Culmensi.

Insimul — annuentes precibus supradicti Ordinarii Tarnoviensis — confirmamus electionem sacerdotum, qui in litibus iudicandis a memorato Tribunali tertiae instantiae partem habent, prout sequitur: Praeses: Ignatius Dziedziak, Defensores vinculi Matrimonialis: Petrus Gajda et Joannes Kos, A secretis: Adalbertus Kania et Stanislaus Skorodecki, Iudices: Exc.mus ac Rev.mus D.nus Episcopus Corolus Pękala, Stanislaus Adamczyk, Joseph Brudz, Ludovicus Curyło, Stephanus Alexander Rusin, Joannes Rzepa, Ladislaus Węgiel et Stephanus Zalesieński.

Sive in admissione causarum in praefato Tribunali tertiae instantiae sive in earum sententiis expressa fiat mentio supradicti Decreti.

Datum VARSAVIAE, die 22 mensis Maii A.D. 1956

De mandato
(—) † Zygmunt Choromański

XXII.

Ustanowienie instancji apelacyjnej przy Sądzie Metropolitalnym w Krakowie
(ASM, Trybunał II Instancji, t. II.)

N. 4250/58/P

DECRETUM

Annuentes precibus Administratoris Apostolici Archidioeceseos Cracoviensis, vigore especialissimarum facultatum a Sancta Sede Nobis tributarum, praesentibus — attentis peculiaribus difficultatibus in casu occurrentibus — benigne concedimus, ut causae in Tribunali Metropolitanano Cracoviensi in prima instantia agitatae — non obstante praescripto can. 1594 § 2 Codicis Iuris Canonici — item in eodem Tribunali Metropolitanano Cracoviensi in secunda instantia agi possint, ea tamen conditione, ut in secunda instantia omnes iudicii personae — excepto actuario — aliae sint, quam illae, quae in prima instantia causam disceptarunt. In actis causarum, de quibus supra, mentio de praefato indulto expresse facienda est. Servatis ceteris de iure servandis.

Praesenti indulto valituro ad quinquennium.

Datum Varsaviae, die 30 mensis Iulii A.D. 1958

(—) † Stephanus Card. Wyszyński

XXIII.

Reorganizacja Sądów III instancji — Gniezno, Warszawa
(ASM, Trybunał III Instncji. Publ.: „Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej” 1/1961 s. 5–6
oraz w innych miesięcznikach diecezjalnych)

PRYMAS POLSKI

Varsaviae, die 22 Octobr. 1960
5724/60/P.

DECRETUM

Cum decreta quoad constitutionem Tribunalium tertiae instantiae in Polonia hucusque edita, ob mutatas condiciones, reformanda sint, vigore specialissimarum facultatum a Sancta Nobis tributarum, praesentibus litteris — ius deferendi tribunali ecclesiastico iudicium tertiae instantiae in casu iudicatis in prima vel altera instantia a tribunalibus ecclesiasticis Poloniae denuo executioni mandantes — Tribunal Dioecesanum Tarnoviense ab onere iudicandi causas in tertia instantia, decreto diei 22 maii 1956 N. 1610/56/P.E. imposito, benigne dispensamus atque sequentes ad mentem Sanctae Sedis statuimus normas:

1) ad Tribunal Metropolitanum Gnesnense deferimus ac committimus jus pertractandi ac dirimendi in tertia instantia causas judicatas in secunda instantia:

- a) a Tribunali Metropolitanano Varsaviensi,
- b) a Tribunali Archiepiscopali Posnaniensi, qua Iudicio appellatione pro causis, judicatis in prima instantia a Tribunali Varsaviensi,
- c) a Tribunali Dioecesano Łomżensi pro causis primum iudicatis a Tribunali Metropolitanano in Białystok,
- d) a Tribunali Dioecesano Premisliensi — vi peculiaris privilegii — pro causis judicatis ab eodem Iudicio in prima instantia.

2) ad Tribunal Metropolitanum Varsaviense deferentur in tertia instantia causae judicatae in secunda instantia.

- a) a Tribunali Metropolitanano Gnesnensi,
- b) a Tribunali Metropolitanano Cracoviensi,
- c) a Tribunali in Białystok,
- d) a Tribunali Archiepiscopali Posnaniensi, qua Iudicio appellationis pro causis judicatis in prima instantia a Tribunali Gorzoviensi, Lubaczoviensi et Vratislaviensi,
- e) a Tribunali Dioecesano Vladislaviensi pro causis primum judicatis a Tribunali Archiepiscopali Posnaniensi,
- f) a Tribunali Dioecesano Culmensi qua Iudicio appellationis pro causis judicatis primum a Tribunali Metropolitanano Gnesnensi;

3) Sive in admissione causarum in Tribunalibus tertiae instantiae sive in earum sententiis expressa fiat mentio praesentis Decreti;

4) Causae in tertia instantia, Tribunali Dioecesano Tarnoviensi usque ad diem 31 Decembris anni currentis delatae, Tarnoviae peragenda sunt.

Servatis ceteris omnibus de iure servandis.

Contrariis, quibuslibet non obstantibus.

(—) † Stefan Card. Wyszyński

XXIV.

Rozstrzygnięcie wątpliwości co do kompetencji Sądu Metropolitalnego w Krakowie względem spraw z dziecezji opolskiej
(ASM, Trybunał II Instancji, t. I.)

PRYMAS POLSKI

N. 1431/68/P.
Varsaviae, die 20 Maii 1968.

DECRETUM

Annuentes precibus Eminentissimi Domini Caroli Cardinalis WOJTYŁA, Ordinarii Cracoviensis, cum quaedam dubia quoad tenorem Rescripti S. Congregationis Consistorialis de die 4 octobris 1949 N. 1178/49, Tribunal Metropolitanum Cracoviense, ad recipiendas appellationes in causis Primae Instantiae Opoliensibus tunc in Katowice disceptatis, constituentis, moveantur, vigore specialissimarum facultatum a Sancta Sede Nobis tributarum, praesentibus litteris, attentis expositis, omnes causas Opolienses quae, constituto proprio Tribunali Opoliae, in secunda Instantia agitatae erant in Tribunali Metropolitanano Cracoviensi, ad cautelam — quod competentiam Tribunalis Metropolitanani Cracoviensis attinet — benigne sanamus; servatis ceteris de iure servandis.

(—) † Stefan Card. Wyszyński

XXV.

Ustanowienie Sądów apelacyjnych II i III instancji dla Sądu Biskupiego w Opolu
(ASM, Trybunał II Instancji, t. I.)

PRIMAS POLONIAE

N. 1432/68/P.

DECRETUM

Annuentes precibus Eminentissimi Domini Caroli Cardinalis WOJTYŁA, Ordinarii Cracoviensis, vigore specialissimarum facultatum a Sancta Sede Nobis tributarum, praesentibus litteris, praxim in Rescripto S. Congregationis Consistorialis

de die 4 octobris 1949 N. 1178/49 fundatam affirmantes, pro causis in Iudicio Episcopali Opoliensi agitatis Tribunal Metropolitanum Cracoviense uti secundae Instantiae, Nostrum vero Iudicium Metropolitanum Varsaviense, uti tertiae Instantiae ordinarium appellationis gradum constituimus; servatis ceteris de iure servandis.

Varsaviae, die 20 mensis Maii A.D. 1968.

(L.S.)

(—) † Stefan Card. Wyszyński

XXVI.

Zmodyfikowany indult „Extraordinaria adiuncta” (ASM, Trybunał I Instancji)

Sacra Congregatio
de Sacramentis

N.P. 384/73

Indultum

Extraordinaria adiuncta, modo in Polonia vigentia, impossibilem fere reddere videntur transmissionem ad Sanctam Sedem universorum actorum processum pro impetranda Pontificia dispensatione a matrimonio utpote rato et non consummato confectorum quapropter enixe postulavit. E. mus Archiepiscopus Gnesnensis, Poloniae Primas, nomine quoque omnium Poloniae Episcoporum, ut per peculiare facultates, ad tempus concedendas, huic gravi incomodo occurreretur.

Sacra vero Congregatio de Disciplina Sacramentorum, ut his precibus fieret satis, sequentia rata est indulgeri posse, omnino de cetero sartis tectis Regulis et Normis a Sacra hac Congregatione de disciplina Sacramentorum traditis diei 7 maii 1923 (AAS vol. XV, pp 389 ss) et diei 27 martii 1929 (AAS, vol. XXI, pp 490 ss) atque praesertim die 7 martii 1972 (AAS vol. LXIV, pp 244—253) necnon servato Decreto S.C.S. Officii, edito die 12 iunii 1942 (AAS vol. XXXIV, pp 200 ss) allisque omnibus praescriptis, quae talium processum confectionem moderantur, iis tamen sub peculiaribus legibus.

1) Poloniae Primas, ecclesiasticum virum scientia canonica, integritate vitae, prudentiaque conspicuum, seligat, qui nempe votum suum valeat promerere iuxta rei veritatem sive circa factum asertae inconsummationis sive circa existentiam causarum circa scandalum a concessione dispensationis forte oriturum, de qua re votum Episcopi dioecesanii semper requiritur. Cui viro autem addendus est etiam alius ecclesiasticus, qui defensoris vinculi munere fungetur, quique iisdem qualitatibus ac praedictus praefulgeat.

Hi, antequam suo munere fungi incipiant coram E. mo Primate iusiurandum praestent de officio rite et fideliter obeundo necnon de secreto servando.

2) Acta cuiuslibet processus, iuxta praescriptas normas a qualibet Curia Poloniae peracti, mittentur una cum voto latine exrata Episcopi dioecesanii, et cum animadversionibus defensoris vinculi eiusdem dioecesis, ad E. m. um Poloniae Primate, qui fasciculum tradet peculiari defensori vinculi quamprimum latine redigat.

3) Quando hae animadversiones praesto erunt, E. m. mus Primas easdem cum actibus universis transmittat supradicto sacerdoti qui, post diligens actorum studium, nemine consulto et sereto, votum suum pro rei veritate latine redigat cum rationis in iure et in facto ob quas ad suas conclusiones devenit.

4) Si hoc votum pro concessione dispensationis concluderit, tunc Primas, votum quoque suum latine redigat in quo, prae oculis habitis Regulis Sacrae huius Congregationis et utendo voto laudati sacerdotis, mentem suam in casu pandat, argumentis itidem innixam tam in iure quam praesertim in facto, attentis etiam animadversionibus vinculi defensorum, quibus, si expediat, respondere ne omittat. In voto contineri debent coniugum testimoniumque in causa iuratarum depositionum peritiarumque exctrpta, quae adsertum factum inconsummationis directe respiciant, quaeque a vernaluca lingua rite exacteque sint in latinam conversa et adnotationem paginarum actorum originalium, a quibus desumpta sunt, diligenter referant.

5) Si supramemoratus sacerdos votum contra concessionem dispensationis in

casu concluderit, acta processus E.mo Primati tradantur, qui, omnibus naturae per-pensis, aut decernat acta esse in archivo Curiae reponenda aut, si persuasum sibi habuerit utiliter postulari posse supplementum actorum a Curia quae processum confecit, eidem Curiae dioecesanæ accurata suppeditabit suppletoriae instructoriae capita. Postquam vero supplementum actorum peractum fuerit, exquirat Em.mus Primas votum illius sacerdotis qui antea contra concessionem dispensationis concluderat et Relationem conficiat iuxta ea quae n. 4 statuta sunt.

6) Vota demum Episcopi dioecesani necnon memorati sacerdotis cum animad-versionibus utriusque vinculi defensoris, voto suo Relationi Em.mi Primatis ad-nectantur et quamcitiis et quamtutius in tribus exemplaribus et ad modum fas-ciculi religatis, ad hanc Sacram Congregationem mittantur, qua quidem reliqua peraget pro suo more peragenda ad iuris tramitem; non exclusa quoque facultate, si casus id suadeat, acta originalia, pro pleniori eorum studio, exquirendi.

Datum Romae, ex Aedibus Sacrae Congregationis de disciplina Sacramentorum, die 15 februarii 1973.

DIE GESTALTUNG DER KIRCHLICHEN GERICHTSBARKEIT IN DER KRAKAUER METROPOLE (1925—1975)

Zusammenfassung

Die Gestaltung der kirchlichen Gerichtsbarkeit war in der Krakauer Metropole in ihren ersten fünfzig Jahren durch mehrfache Faktoren bedingt, sowohl durch politische Ereignisse und die darauffolgende Umwandlung der kirchlichen Organisation, als auch durch soziale Umwälzungen.

Es waren für Polen die Anfänge der selbständigen Existenz nach einem langen Zeitabschnitt politischer Abhängigkeit. Die territoriale Organisation der Kirche in Polen, die zum Teil eine Hinterlassenschaft der langen Okkupation und Teilung Polens war, entsprach nach Erlangung der Unabhängigkeit nicht mehr der neuen Lage. Die politischen Grenzen des Landes waren geändert, daher entstand notwendigerweise die Erfordernis, dass kein Teil der Republik Polen einem Bischof unterliege, dessen Sitz ausserhalb ihrer Grenzen sich befände. Eine territoriale Reorganisation der Kirche in Polen wurde offensichtlich notwendig.

Der Apostolische Stuhl bestimmte am 28 Oktober 1925 — gemäss dem XXVI Artikel des Konkordats vom 10 Februar 1925. — die neuen Grenzen der Metropolen und Diözesen in Polen. So entstand auch die neue Krakauer Metropole mit fünf Diözesen: Kraków, Tarnów, Kielce, Częstochowa und Katowice.

Dieser Änderung in der territorialen Struktur der Kirche in Polen folgte die Notwendigkeit einer neuen Organisation der kirchlichen Gerichtsbarkeit auf den der Krakauer Metropole angegliederten Gebieten. Die Diözesen Kraków, Kielce und Tarnów besaßen schon eine organisierte Gerichtsbarkeit, es erfolgte nur eine Übertragung der Appellationstribunale. Der Krakauer Gerichtshof wurde zum Metropolitangericht erhoben. Die Ordinarien der neu errichteten Diözesen Katowice und Częstochowa mussten an die Errichtung der Tribunale in ihren Diözesen herangehen. Es war aber keine völlige Neuerrichtung nötig. Der Ordinarius von Katowice konnte an den Personalstand des seit 1923 in Katowice bestehenden Tribunals der Apostolischen Administration von Oberschlesien und an das Tribunal des Generalvikariats von Teschner Schlesien in Cieszyn anknüpfen; der Bischof von Częstochowa konnte die Beauftragten des ehemaligen Hilfsgerichtes der Diözese Włocławek, das seit 1919 in Częstochowa amtierte, anstellen. Schon einige Monate nach der Erstehung der Krakauer Metropole hatten alle Diözesen der Metropole die kirchliche Gerichtsbarkeit in Anlehnung an die neue kirchliche Territorialorganisation instandgesetzt.

Diese Lage dauerte bis zum Ausbruch des zweiten Weltkrieges 1939. Die Festlegung neuer Grenzen durch die nazistische Okkupation Polens behinderte stark das Funktionieren der kirchlichen Gerichte. Um die Organe der kirchlichen Gerichtsbarkeit der neuen Lage anzupassen, wendeten sich die Bischöfe der Krakauer Metropole an den Apostolischen Stuhl durch die Nunziatur in Berlin um eine Neuordnung.

In der Zeit nach dem Krieg mussten die Bischöfe angesichts der politischen und sozialen Wandlungen den Apostolischen Stuhl wiederum um gewisse Befugnisse und Privilegien in Sachen der kirchlichen Rechtsprechung und der Gestaltung der Gerichtsbarkeit angehen.

Der Apostolische Stuhl bewilligte während der Okkupation Änderungen der Appellationstribunale für die Gerichte der Krakauer Metropole, dann nach dem Krieg die Errichtung von zwei Tribunalen der dritten Instanz für Polen und auch

das Appellationsverfahren im Krakauer Metropolitengericht in Fällen aus der Diözese Krakau, welche in erster Instanz in diesem Gericht untersucht und entschieden worden waren. Diese Bewilligungen zeugen von der wohlwollenden Stellungnahme des Apostolischen Stuhles zu den Anträgen der Bischöfe.

Die Darstellung der kirchlichen Gerichtsbarkeit in der Krakauer Metropole in diesem Artikel bildet den ersten Versuch einer ganzheitlichen Schilderung dieses Themas, das Dr. J. Glomp in seinem Artikel von der kirchlichen Gerichtsbarkeit in Polen 1945—1970 teilweise behandelt hatte.